

પ્રેમલક્ષિ-ગ્રન્થમાળા

કેટલાંક કાવ્યો

ભાગ ૨ નો

દાનાલાલ દલપતરામ કવિ

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગૂજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૪૭૮૬ વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ ડિટલેન્ડ ક્રાબ્બો-૨

વિષય દે- : ૪

પ્રેમભક્તિ-ગ્રન્થમાલાનાં નવીન ગ્રન્થો અને આવૃત્તિઓ

પ્રથમાવૃત્તિની સાલ

૧૭ શકુન્તલાનું સંભારણું, સમશ્લોકી	૧૯૨૬
૧૮ યુગપલટો અને મહાસુદર્શન	૧૯૨૭
૧૯ ઉદ્ધવોધન	૧૯૨૭
૨૦ અર્ધશતાબ્દિના અનુભવબોલ	૧૯૨૭
૨૧ સંસારમન્થન	૧૯૨૭
૨૨ વિશ્વગીતા	૧૯૨૭
૨૩ ઇન્દુકુમાર, અંક ૨ જે	૧૯૨૭
૨૪ ન્હાના ન્હાના રાસ, ભાગ ૨ જે	૧૯૨૮
૨૫ ગીતમંજરી	૧૯૨૮
૨૬ જહાંગીર-નૂરજહાન	૧૯૨૮
૨૭ યોધપર્વણીને પ્રતિજ્ઞાકન્દ્ર	૧૯૨૮
બીજી આવૃત્તિ: કેટલાંક કાવ્યો, ભાગ ૧ લો	
કેટલાંક કાવ્યો, ભાગ ૨ જે	
ત્રીજી આવૃત્તિ: વસન્તોત્સવ	
ઇન્દુકુમાર, અંક ૧ લો	
ચોથી આવૃત્તિ: જયા-જયન્ત	
ઉષા	
છઠ્ઠી આવૃત્તિ: ન્હાના ન્હાના રાસ, ભાગ ૧ લો	

પ્રેમલક્ષિ-ગ્રન્થમાલા

પ્રથમાવૃત્તિની સાલ

૧ કેટલાંક કાવ્યો, ભાગ ૧ લો	૧૯૦૩ .
૨ રાજસૂત્રોની કાવ્યત્રિપુટિ	૧૯૦૩-૦૫-૧૧
૩ વસન્તોત્સવ	૧૯૦૫
૪ કેટલાંક કાવ્યો, ભાગ ૨ જો	૧૯૦૮
૫ ઇન્દુકુમાર, અંક ૧ લો	૧૯૦૯
૬ ન્હાના ન્હાના રાસ, ભાગ ૧ લો	૧૯૧૦
૭ શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતા, સમશ્લોકી	૧૯૧૦
૮ જયા-જયન્ત	૧૯૧૪
૯ મેઘદૂત, સમશ્લોકી	૧૯૧૭
૧૦ ઉષા	૧૯૧૮
૧૧ ચિત્રદર્શનો	૧૯૨૧
૧૨ રાજર્ષિ ભરત	૧૯૨૨
૧૩ પ્રેમકુંજ	૧૯૨૨
૧૪ પ્રેમલક્ષિ-ભજનાવલિ	૧૯૨૪
૧૫ સાહિત્યમન્થન	૧૯૨૪
૧૬ વૈષ્ણવી પોડશ ગ્રન્થો, સમશ્લોકી	૧૯૨૫

પ્રેમભક્તિ-ગ્રન્થમાળા

કેટલાંક કાવ્યો

ભાગ ૨ નો

નહાનાલાલ દલપતરામ કવિ

વિ. સં. ૧૯૮૪

ઈ. સ. ૧૯૨૮

કોમલ સલા રૂપીઓ

કર્તાને માટે રજીસ્ટર્ડ

પ્રકાશક: ન્હાનાલાલ દલપતરામ કવિ,
ભદ્ર, અમદાવાદ, નં. ૧.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કૌપીરાઈટ-સંગ્રહ

આવૃત્તિ ૧ લી	૧૯૦૮	પ્રત ૧૦૦૦
આવૃત્તિ ૨ જી	૧૯૨૮	પ્રત ૧૫૦૦

ધી “ન્યુસ પ્રિન્ટીંગ” પ્રેસમાં
મણિલાલ ઇન્દુભાઈ દેસાઈએ છાપ્યું
કાળા ઘોડા, બેક-હાઉસ-લેન, કોટ, મુંબઈ.

ગુરુદેવ ! નમો નમઃ

ગુરુ ! ત્યહાં સુષ્ટાશે આ શબ્દ ?
જ્યહાં વિચરે છો જ્યોતિઃ સ્વરૂપે
ત્યહાં મૃત્યુલોકના બોલ પહોંચે છે ?
શીખવ્યું છે આપેજ, ને સ્મરું છું
કે માનવ વાણીનો પડઘો
શ્રવણેન્દ્રિયમાં પરિસમાપ્તો નથી.
મનવચનકર્મના મહાધ્વનિ
જગતમાં ને જગતની પાર ઘોરે છે.
તેથી શ્રદ્ધા છે ગુરુબોધમાં
કે શબ્દ નહીં તો શબ્દાર્થ,
ને શબ્દાર્થ નહીં તો શબ્દભાવ
સદા એ સંભળાય છે ત્યહાં.

‘ત્યહાં’ એટલે કય્હાં ?
સ્વર્ગ ? વૈકુંઠ ? ગોલોક ? અક્ષર ? કય્હાં ?
જગજ્ઞનો જાણુવા ઇચ્છે છે,
મૃત્યુના પડદા પાછળ જોવા વાંછે છે.
મૈત્રેય તો વચનામૃત પીધું છે કે
ન હિ કલ્યાણકૃત્ કશ્ચિત્
દુર્ગતિં તાત ! ગચ્છતિ.

(૮)

કંઈ કંઈનાં કલ્યાણ કીધાં છે,
પ્રાણુધન ખરચી પ્રાણ ઉદ્ધાર્યા છે,
તે કલ્યાણ જ પામ્યા છે.
જ્યહાં વિહરે છે ત્યહાં,
સંસારમુક્ત તે સદ્ગતિમાં
પુણ્યધામે આનન્દમૂર્તિ છે.

ગુરુરાજ ! મોહન એ મચ્છુનો કાંઠો,
ને હેતાળ એ મોરળીની વસ્તી !
કાળમીટના વજ્રતટની એ વેરાન લબ્યતા,
ને લોકસંઘના સદ્ભાવની એ કુમાશ !
દેવ ને મનુદેવ જ્યહાં લીલા કરે
તે તીર્થ, અન્ય અતીર્થ.
ગુરુદેવ ! પુણ્યપગલાંથી આપે,
ને સાધુકવિ વેદમૂર્તિ મહર્ષિ
બ્રહ્મસલાના બ્રહ્મરત્ન શંકરલાલજીએ
એ અતીર્થને તીર્થ કીધાં અમ માટે.
ગંગા અને ગંગાના તટવાસી જેવાં
સ્મરણમાં રમે છે એ સહુ.

ઘેરે નાદે મુખની મોરલી બોલતી,
નહાને ડગલે પૃથ્વી ઉપર પગલાં પાડતાં,
પુણ્યના પરિમલે જીવનનું પુષ્પ વિકસતું.
મકુંદ જૃહસ્પતિની જોડલી સમોવડી

(૬)

નયનઘેલડી ત્હમારી પ્રાજ્ઞવલ પ્રકાશતી.
વિશાલ તેજસ્વી લાલદેશે
અનેકરેખ ત્રિપુંડ્ર સમી
તત્ત્વચિન્તનની રેખાએ લંબાતી.
જ્ઞાનભારે ભમ્મરો નમતી,
અનુભવના અંબારથી અંજલેલાં
પોપચાં ધીમેશથી પડતાં ઉપડતાં.
ફિલસુફની તત્ત્વલીનતા ને ચિન્તનસમાધિના
વદને ઊંડા પડછાયા પથરાતા.
યૌવનનો ઉઘાડ છતાં વિકારહીન,
બુદ્ધિવૈભવ છતાં અડગ શ્રદ્ધાવાન,
પ્રારબ્ધવાદી છતાં નિરન્તર પુરુષાર્થી,
અદ્વિતીય ગુરુ છતાં સદાના શિષ્ય,
મહાતત્ત્વજ્ઞાની છતાં યે
એકાન્તિક ભક્ત ત્હમે હતા.
અભ્યાસના ખાલી કુંભમાં
ટૂંકા જીવનનો ઉભરાતો અનુભવ
નીતારી નીતારી ભર્યો હતો.
જડદેહે બટુકજી જણાતા,
પણ ચેતનદેહે વિરાટરૂપ વિલસતા.
સાદાઈ અને સરળતાની સૌમ્યમૂર્તિ,
ઉન્માદ ને અત્યાચારના અરિ હતા.
વસન્તના વાયુ વાય,
ફળે, ને સહકાર નમેઃ
સંસારનાં સદ્ફળ ફળતાં

તેમ તેમ તહુમારી ડાળે નમતી:
 સન્માનથી સર્વદા તહમે વિનથી થતા.
 અમારી નિત્યે કલ્યાણકામનાવાળા,
 શિષ્યોના નિઃસ્તર હેતના લોભી,
 વિદ્યાર્થીઓની વાતના વિસામા હતા.
 બ્રહ્મચારીને બ્રહ્મચર્ય બોધતા,
 ગૃહસ્થાશ્રમીને ગાર્હસ્થ્ય ધર્મ શિખવતા:
 ગ્રેરણાથી પ્રકાશતી એ વાણી હતી.
 દેવમન્દિરમાં એ દેવકથા કરતા,
 પુરાણ વાર્તા નવઉત્સાહે લલકારતા,
 સાધુસન્તો એ સુણી સત્કારતા તમ વેણ.
 પંચેન્દ્રિયો અખંડ પંચ વર્તમાન પાળતી.
 એકાદશીનાં જાગરણ ઉપવાસ ધુન નિરખી
 સુફી અને અગમ્યવાદી સાંભરતા.
 તહમારા વતન ફરતાં વનમાંના
 મહાઘોષ શાર્દૂલની ગર્જના સમોવડો
 તહમારો ઉપદેશ ગાજતો.
 લક્ષ્મીજીએ કુંકુમચન્દ્રકે
 ને નારાયણ ભગવાને કેસરતિલકે
 ગુરુરાજ ! તહમને વધાવ્યા હતા:
 ને દેવભાગનું નૈવેદ્ય ધરાવીને જ
 દેવદત્ત વૈભવ તહમે ભોગવતા.
 લીલમલીલી અમ ગુજરાતની અમરાઈએ
 નવશિક્ષણની તહમે સાખ હતા.

પ્રાચીન-અર્વાચીન ઉભયમાં વિશ્વાસુ,
 પૂર્વ-પશ્ચિમ ઉભયમાં શ્રદ્ધાવાળા,
 રાજપ્રજા ઉભયમાં આસ્તિક રહેતા.

સદ્ગુરુ સહજાનન્દજી ને મહાત્મા અફલાતુન
 ઉભયના પરમ ઉપાસક હતા.

કાલના આદિથી કવિઓ

પુષ્પના ગુણાનુવાદ ગાઈ રહેવા

મથે છે, પણ નથી ખૂટ્યા એ:

મહાનુભાવી ગુરુદેવની તો પછી

ગુણગીતા કેમ ગવાઈ રહે?

નેતિ, નેતિ, નેતિ, ભગવન!

આયુષ્યની ઉજમાળી સ્મૃતિઓ

કેાને નથી સતાવતી?

સુખનાં સ્મરણોમાં ઊંડું દુઃખ છે,

દુઃખનાં સ્મરણોમાં ઊંડું સુખ છે.

પુરાણાં સુખ સંભારતાં ચે

દિલ દાઝે છે, ગુરુજી!

સૂર્યનું કિરણ સપ્તરંગે ઉઘડે,

ને સાતે રંગ પાછા સંકેલાઈ

એકજ્યોત શ્વેત કિરણ સોહાય:

ત્હમારા જીવનનું કિરણ પણ તેમ

સંસારમાં અનેક રંગે ઉઘડ્યું,

ને ઉઘડી, પ્રપુત્રી, ઝળહળ ઝળકી,

અન્તે એકજ્યોત સંકેલાઈ,
 ધવલ રંગે ધર્મમાં આથમ્યું,
 ને સૂક્ષ્મ અંશ અક્ષરચરણે વિરામ્યો.
 જય એ ત્હુમારો, ગુરુદેવ !
 જગત જીત્યા, ને પછી ચે જીત્યા.

પૃથ્વીને આરા છે.
 ને પૃથ્વીમાંની ઉત્ક્રાન્તિને ચે આરા છે.
 એ પછીના ઉત્ક્રાન્તિમાર્ગ
 અવકાશને સ્હામે તીરે છે;
 ને મૃત્યુની નદીનાં અન્ધારકાળાં નીર
 વચમાં ઘેરાં ઘેરાં વહે છે.
 એ વારી તરી ઉતરતાં
 મનુષ્યનાં માટીનાં માળખાં
 ઓગળી જાય છે, દેવ !
 ત્હમે પૃથ્વીના પોશાક ઉતાર્યાં,
 ત્હમે ચેતનના વાઘા સજ્યા,
 ત્હમે તેજની પાંખો પ્રસારી ઉડ્યા
 એ ઉત્ક્રાન્તિના અગોચર પન્થે.
 જીર્ધ્વગામીનું જવું ચે ધન્ય છે,
 અધોગામીનું જીવવું ચે ધૂળ છે.
 જગત્યાત્રામાં જીવન ને મૃત્યુ
 ઉભય ત્હમે ધન્ય કર્યાં.

દૂંકી આયુષ્યની અવધો ત્હમારી,
 પણ લાંબાં ઉરનાં સંભારણાં અમારાં.

(૧૩)

સૂર્ય કરતાં સૂર્યપ્રકાશ વિસ્તીર્ણ છે,
પુષ્પ કરતાં પુષ્પના પરિમળ ખડોળા છે:
પ્રકાશવન્ત ને પરાગમય આયુષ્ય કરતાં એ
એ આયુષ્યના સ્મરણસુગન્ધ દીર્ઘજીવી છે.

યસ્માન્નોદ્વિજતે લોકો

લોકાન્નોદ્વિજતે ચ યઃ;

કેાઈને દૂલબ્યા નથી,

કેાઈથી દૂભાયા નથી:

વડવાનળની મહાજ્વાલાઓ, દેવ !

જે કે ઘણી એ સળગાવેલી મેંડુ તો,

પણ દિલનો દરિયો ડહોળાયો નથી.

સહુને બધું ક્ષમા કરતાં જ

સંચર્યા છે સંસારના તીર્થમાં.

આપણો પ્રસંગ શું આલેખું ?

નથી વીસર્યો ને નહીં વીસરાય,

સ્મરણમાંથી નહીં સરી જાય

એ આપેલું જીવત્દાન.

ખરાબે લાઘતી મહારી નૌકાને

વાળી ંહેણમાં મૂકી,

એ નાખુદો બૂલશે કદી ?

ગગનના તારકલેખ ભૂંસાશે ?

કે ભૂંસાય એ હૃદયના લેખ ?

(૧૪)

ગુરુદેવ ! નમોનમ :
એક વાર શરણે આવ્યો, ને તર્યો.
બીજી વાર પુણ્યનામાવશેષ
અહીં લખું છું અધુરે અક્ષરે.
લોકકવિતા કવે છે કે
રામનામે પત્થર તર્યા :
તો કાશીરામને નામે
આ પત્થરે તરશે સ્તો.
ત્યહાથી ચે ઉદ્ધૃતોધને મુજ બુદ્ધિને,
ને ગ્રેરણાનાં પીયૂષ પાઠવને, દેવ !
શિષ્યસ્તેઽહં, જ્ઞાતિ માં ત્વાં પ્રપન્નમ્.

ૐ શ્રીગણેશ ૐ શ્રીગણેશ ૐ

પ્રસ્તાવના

વસન્તોત્સવ પછી ઈન્દુકુમાર પ્રસિદ્ધ કરવાનું જાહેર થયું હતું. એ નાટકના અંકો છૂટા છૂટા છપાવવા વિચાર છે, અને પહેલો અંક છાપખાનામાં ગયો છે. દરમિયાન મહારાં કેટલાંક કાવ્યોનો ખીજો સંગ્રહ ગુર્જર પ્રજાને ચરણે ધરું છું. ઈન્દુકુમાર સિવાયનાં મહારાં અન્ય અપ્રસિદ્ધ કાવ્યોમાંના કેટલાંક ગીતો આ સંગ્રહમાં લીધાં છે.

એ તો સ્પષ્ટ જ છે કે દલપતકાવ્ય અને નર્મકવિતાની પેઠે ખીજી નવી કવિતા લોકસમૂહે હજી માન્ય નથી કીધી, અને, કેટલાંક અપવાદરૂપ કાવ્યો સિવાય, કુટુંબોમાં નથી દાખલ થઈ. પણ જેમ જેમ વાચકવર્ગ ગુજરાતી ભાષામાં વધારે સુશિક્ષિત થશે, જેમ જેમ વર્તમાન કવિતાના લેખકો પોતાની પાંડિત્યશૈલી નરમ પાડતા જશે, જેમ જેમ સર્વાનુભાવી ન હોય એવાં સ્વાનુભવોનાં ગીતને બદલે લોક-સંસ્થાના પ્રશ્નોનો, પ્રજાના આશઅભિલાષનો, ગુજરાત, હિન્દ અને દુનિયામાં અંકુરતી નવચેતનાનો કવિતામાં વધારે પ્રભાવ પડવા લાગશે, જેમ જેમ જગતનાં સર્વોત્તમ કાવ્યોની હારમાં ઉભવું છે એ લક્ષ્યમાં લાવી પયગમ્બરોની

(૧૬)

પેઠે આપણા કવિઓ સ્વર્ગના સન્દેશ જેવાં ઉત્સાહી પ્રેરણા-
ભર્યાં પરમ શ્રેય દાખવતાં કલ્યાણસ્તોત્રો ગાવા માંડશે,
તેમ તેમ, મહારી શ્રદ્ધા છે કે, લોકસમૂહ નવી કવિતાને
વધારે ને વધારે આદર આપશે. ગુજરાતની કુંભે નિર્જન
નથી, કે કુંજવાસી સર્જનસજનીઓ એટલાં બધીર કે
અરસિક નથી. કોયલ ખુલ્લે શબ્દે બોલશે તો સહુ સાંભ-
ળશે, ને સત્કારશે.

ઇ. સ. ૧૯૦૮

નહાનાલાલ દલપતરામ કવિ

કેટલાંક કાવ્યો

ભાગ ૨ ને

ભેદના પ્રશ્ન

મ્હેં તો કુકુમે લીંખ્યું મ્હારું આંગણું રે લોલ:
કોઈ ભેદ આવો તો ભેદને ભણું રે લોલ.

મ્હારી આંખે અદૃશ્ય આંસુડાં વહે રે લોલ:
વિધિ જોઈ જોઈ કાં હસી રહે રે લોલ?

આવો સન્તો ! સદ્ગોષ્ઠો મ્હારી આંખડી રે લોલ:
પ્રાણ વારી પૂજીશ પદચાખડી રે લોલ.

મહાગિરિને ગહર ઘોઘ ઉછળે રે લોલ:
એના અકળિત નીરઘોર કેા કળે રે લોલ ?
ત્હો ય ઘોઘ કેરે ધમક જગત ધમધમે રે લોલ:
મ્હને આંસુના એમ અનુકમ્પ ગમે રે લોલ.

કોઈ સ્નેહીના પાલવ લોચન લહૂવે રે લોલ:
નીચે ઉછળે ઉરસ્નેહ, આત્મ એ જૂવે રે લોલ.

ગાન સ્હમજીતું ન, ત્હો ય ગાન વેદનાં રે લોલ:
રુદન અરુચે, રુચે છે ત્હો ય વેદના રે લોલ.

બાલ પજવે, હા ! ત્હો ય મ્હારા અંગનાં રે લોલ:
આંખ રડતી, તે ત્હો ય પ્રાણઅંગના રે લોલ.

જાની ! સાધુ ! આવો તો કહું વાતડી રે લોલ:
ઉભા રહેા તો ઉઘાડું મ્હારી છાતડી રે લોલ.

કૃપાનાથે બ્રહ્માંડ એવું કાં કીધું રે લોલ ?
નયન આવડું, ને જગ તો મ્હોટું બધું રે લોલ.

ગામપાદર બેસી કાં બોલે મોરલા રે લોલ ?
ચન્દ્ર સૂરજ સન્તાડે વહન કાં ભલા રે લોલ ?

મહાબ્રહ્માંડ ફૂંહારે ધૂંધટ ખોલશે રે લોલ ?
ફૂંહારે સચરાચર બ્રહ્મનીર ડાલશે રે લોલ ?

આવો સન્તો ! તમ પગલે પાવન થવું રે લોલ :
પ્રાણરુંધનતા પ્રશ્ન પદે ઠાલવું રે લોલ.

ખીલી વસન્ત, ડાળ લૂમખે લચી રે લોલ :
ડુંકો આંખો, ને લાંખી દષ્ટિ કાં રચી રે લોલ

વિશ્વ વીંટી આકાશની ઝાડી ચૂકી રે લોલ :
મધુ વનમાં, મીઠાશ જીલે શે મૂકી રે લોલ ?

ઢળે અઢળક રસ મેઘ મહારેલમાં રે લોલ :
સમી સહાંજે ભરું તે મહારી હેલમાં રે લોલ.

મહારા ઉરની ન હેલ તો મ્હોટી કશી રે લોલ :
ભરું ભરું ત્હો ય ખાલી હેલ ભાગ્ય શી, રે લોલ.

છતાં શીજો અગ્નિની ઉપર ચાલવું રે લોલ :
ફૂલ ફૂલે, તો ઘડીનું એ ફાલવું રે લોલ.

તેજ આવે, તો અર્ધ દિવસ આથમે રે લોલ :
જીવન જાગે, તો અર્ધ નીન્દમાં સમે રે લોલ.

મોરવરણું અખંડ ચાપ ઈન્દ્રનું રે લોલઃ
 જોવું-રોવું, સૌન્દર્ય એવું કાં બન્યું રે લોલ ?
 લોક ફેલે છે, પ્રભુના મીઠા બોલડા રે લોલઃ
 એક લીધા કંઈ મુજ શું અબોલડા રે લોલ ?
 તેજ-અન્ધકાર મળી ગૂંથે દિનને રે લોલઃ
 હસવું-રડવું, એ ઉભય રચે જીવનને રે લોલ.
 મૃને એટલું ઓઃ! એટલું કહો કથી રે લોલઃ
 દીકું અદીકું હો સન્ત! કાં થતું નથી રે લોલ ?

નયણાંની ધાર

નયણાં મહારાં નીતરે,
 કેાઈ લ્યો નયણાંની ધાર;
 સાગર મહારા છીછરે,
 કેાઈ લ્યો સાગરની સાર. ધ્રુવ.
 અભ્યાગતનાં આંસુડાં,
 કેાઈ લ્યો હૃદયડાંના ભારઃ
 પરમારથનાં દૂધડાં
 દૂહોઈ આપો કેા આધાર.
 હો! કેાઈ લ્યો નયણાંની ધાર.
 સ્મરણે સંકટ સાંપડ્યાં,
 કેાઈ ઘો સ્મરણોનાં દ્વારઃ

(૨૨)

કરણે કારણ ના જગ્યાં,
કેાઈ કૂહો કરણોનાં કારઃ
હો ! કેાઈ લ્યો નયણાંની ધાર.

ઉરના સાગર છીછરે,
કેાઈ લ્યો ઉર કેરી સારઃ
નયણે આત્મા નીતરે,
કેાઈ લ્યો આત્માની ધારઃ
હો ! કેાઈ લ્યો નયણાંની ધાર.

—~~~~~
ઝીણા ઝીણા મેહ

ઝીણા ઝરમર વરસે મેહ,
ભીંજે મહારી ચુંદડલીઃ
એવો નીતરે કૌમારનો નેહ,
ભીંજે મહારી ચુંદડલી. ધ્રુવ

આજે ઝમે ને ઝરે ચન્દ્રીની ચન્દ્રિકા,
ભીંજે રસિક કેાઈ બાલા રેઃ
ભીંજે સખી, ભીંજે શરદ અલબેલડી,
ભીંજે મહારા હૈયાની માલાઃ
હો ! ભીંજે મહારી ચુંદડલી.

વનમાં પપૈયો પેલો પિયુ પિયુ બાલે,
ટહુકે મયૂર કેરી વેણાં રેઃ
ટમ ટમ ટમ ટમ વાદળી ટમકે,
ટમકે મહારા નાથનાં નેણાંઃ
હો ! ભીંજે મહારી ચુંદડલી.

(૨૩)

આનન્દકન્દ ડાલે સુન્દરીનાં વૃન્દ ને
મીઠા મૃદંગ પડછન્દા રે:

મન્દ મન્દ હેરે મીટડી મયંકની,
હેરે મહારા મધુરસચન્દા !
હા! ભીંજે મહારી ચુંદડલી.

એ રત

મહારી મહારી આંખલિયા કેરી ડાળ રે,
એ રત આવી, ને રાજ ! આવળે !
ઝીલે નીરે સારસ સરોવરપાળ રે,
એ રત આવી, ને રાજ ! આવળે !

કુંજ કુંજે વાઘા સજ્યા નવરંગ રે,
એ રત આવી, ને રાજ ! આવળે !
ચન્દ્ર હસી અજવાળે રજનીનાં અંગ રે,
એ રત આવી, ને રાજ ! આવળે !

તેજ મધુર વરસે, ને વિશ્વ મહીં ન્હાય રે,
એ રત આવી, ને રાજ ! આવળે !
લીલો પેલો વનનો મંડપ ઝોલાં ખાય રે,
એ રત આવી, ને આજ ! આવળે !

ઉભી ઉભી નીરખું છું વાટ, અલખેલ રે !
એ રત આવી, ને રાજ ! આવળે !
ફૂલડેથી લૂમી ઝૂમી મહારી વેલ રે,
એ રત આવી, ને રાજ ! આવળે !

(૨૪)

યૌવના

કેાઈ રૂહેશે
તે શા વિચાર કરતી હતી ?

મધ્યાહ્ન હતો,
સૃષ્ટિને સેથે સૂર્ય વિરાજતો.
આશપાશનું ઉડું આકાશ
નીલઘેરું ને નિર્મળું હતું.
ક્ષિતિજ ઉપર જલભર પયોદ,
વિશ્વનાટકના પડદા જેવાં,
અદ્ધર સરતાં, પડતાં,
ને ધીમિશથી ઉપડતાં.
મધ્યાહ્ન ખીલેલો ને નિર્જન હતો.

સન્મુખ સાગર લહરતો:
જાણે આકાશ ઉતારી પાથર્યું !
જલ ઉપર કિરણ રમતાં.
રૂપાની રેખાઓ દોરતાં,
હસી હસી મીટ મટમટાવતાં,
ને ઉડી ઉડી જતાં રૂહેતાં.
સાગરનો વિશાલ પલવટ
મધ્યાહ્નમાં પલપલતો હતો.

ઋતુ વર્ષા હતી,
ને વર્ષાની તે શરદ્દમંજરી હતી.

(૨૫)

કિનારા લીલા ને પ્રસન્ન હતા.
ધરા આંખ ઠારતી.
વિધિનું ચીતરેલ ચિત્ર હોય
સૃષ્ટિ તહેવી કદિ સ્થિર ભાસતી.
કાલે મેઘ વરસી ગયો હતો:
આજ પદાર્થો ઉપર જલનો રંગ ચમકતો.
ભીની તેજસ્વિની લીલાશ
દિશ દિશમાં પ્રસન્નતાથી પ્રકાશતી.
આછાં તેજ અને અન્ધકાર
પાંદડાંમાં સન્તાકુકડી રમતાં.

આઘા સાગર ઉપરથી
શીતલ અનિલ આવતા.
સૃજનને સૂર્ય ઉભા દેતો,
અગ્નિને અનિલ આવરી લેતા.
સકલ સૃજનઅવકાશ ભરી
ઉભા ને શીતળતાની ઉર્મિઓ ઉછળતી.

ગરુડના માળા જેવી
અન્તરિક્ષ એક આરસની અટારી લટકતી.
મહીં આરસના પાટ માંડેલા હતા.
જુકુટિ કોતરેલ કમાન નીચે
નમેલી રસભર વેલી સમી
એક યૌવના ઝૂંકેલી હતી.
તુલસીના છોડ સરિખડાં આશપાશ

(૨૬)

સખિઓ શા પડછાયા રમતા.
ઉપર દ્રાક્ષનો ઝૂમખો ઝૂમતો.
સુન્દરીનાં સુન્દર નયનો
સાગરના ઓઘ ઓળંગતાં.
ગુલાબની પાંદડીઓ જેવાં ચરણ
આરસમાં ગુલાબ પાડતા.
જમણા કરમાં મોગરાની માળા હતી.
સુકુમાર પ્રભાતરંગી સાળુમાંથી
અમૃતના સરોવર સરખો દેહ
અને તેજસ્વી કરનો કમલદંડ જાણે
હાથેળીનું પુષ્પ પ્રપુલ્હી આપવા આવતા.
અંગે અનંગની ભસ્મ થોળી હતી.
મુખડે કવિઓની કવિતા પ્રકાશતી.
કીકીમાં સ્વપ્ન સ્પુરતાં.
પાંદડી જેવાં પોપચાં ફરકતાં.
હૈયુ ભરેલું ને વિશાળ હતું.
વિધિદીધેલ રત્ન સમે
ભાલદેશે ચન્દ્રક રાજતો.
અંગઅંગ કૂલ ફેારતાં.
કોકિલ ડાળે બેસે ને દીપે
તેમ રમણી નિજ કુંજે શોભતી.
અલૌકિકરંગી ઇન્દ્રચાપ જેવી
જંગલ ઉપર તે નમેલી હતી.
એ યૌવના શા વિચાર કરતી ?

(૨૭)

ચાંદનીના ઢગલા જેવું
સ્વેત ન્હાનકડું હરણું અચ્યું
નીચે સુપાની સાંકળે બાંધેલું હતું.

યૌવના શું વિચારતી ?
પ્રાણુની ભરતી લોચનમાં ડાલતી.
મધ્યાહ્નનાં તેજ વિલોકતી ?
જલના રંગ આલોચતી ?
સાગરના તલ નિહાળતી ?
અસીમ જલરેખાઓ વીંધી વીંધી
રહામી પારનો સંગમ શોધતી ?
શુલાબની અંજલી જેવું મુખડું,
મહીં આકાશના અણુ જેવાં નયનઃ
આછી ઉપાના ઓજસૂનું અંગ હતું.
યૌવના શાં ઇન્દ્રજાળ જોતી ?

એક વાદળી આવીઃ
મહાનૌકાના મહિમાવતી
ફરથી એક વાદળી આવી.
સૃષ્ટિ ઉપર પાલવ પાથરતી—સંકેલતી.
તેજછાયાની રમત રમતી રમતી
યૌવનાને વદન અડકી ગઈ.

કેઈ—કેઈ ફૂંકેશે.
તે યૌવના શું વિચારતી હતી ?

લણી-ઢળી આસોપાલવ કેરી ડાળી,
ઉપર કોયલ દહૈકા કરે મધુઘોષ:
હતી એક ઇશ્વના દંડ સમી બાળી:
—નજર ! કેમ કાળી ગોરંભે ભરદોષ ?

(૨૬)

વેણુ

આકાશ ઉભું ધરી ઉદયાચળ થાળમાં:
આકાશે નાંખ્યું મેં વેણુ:
વેણુ મહારું નન્દવાણું રે.

પ્રારબ્ધ આંખ્યું ભરી કૂલડાંની છાંયડી:
કૂલડાંનું નાંખ્યું મેં વેણુ:
વેણુ મહારું નન્દવાણું રે.

ઉતરી વિધાત્રી લઇ કુંકુમકંકાવટી:
કુંકુમનું નાંખ્યું મેં વેણુ:
વેણુ મહારું નન્દવાણું રે.

દેવી પધાર્યાં, હુતી રસભીની આંખડી:
રસ કેરું નાંખ્યું મેં વેણુ:
વેણુ મહારું નન્દવાણું રે.

વેણુ નન્દવાણું, સૌભાગ્ય નન્દવાણું:
મહારું એક અદ્વિતીય વેણુ:
વેણુ મહારું નન્દવાણું રે.

દોલવિલોલ કપોલનો ત્હારો ગુલરેખ મોહનમન્ત્ર
 સહૃદય કેઈ કુમારના કદી કરશે રનેહ અતન્ત્રઃ
 અહો ! તુજ મહાભર ગુલગુલશન.

હથે હગે જો ! આકાશમાં શાણી ચન્દ્રીની શરદની રેખઃ
શીતળ તહેની સાન્તવના ભૂંશી નયનશરે ન આવેખ
સખિ ! રસમસ્તાનો આનન્દ.

કૂલગુલાબી ત્હારી ઝોઢણી, ત્હેમાં જૂપલા છાયા મોરઃ
ઢાળી દષ્ટે ત્હેને પ્રેર ના, એ તો મુગ્ધ હૃદયના ચોરઃ
હૃદયપટ તુજ પર નર્તન્ટા.

મરકલડાં મીઠાં સુખનાં, મધુવદતા વદનના વિલાસ,
સ્નેહભૂખ્યા કોઈ સ્નેહીનું જાડું હૃદય ચીરી લેશે આશઃ
મનોગમ તે સુખના સન્દેશ.

વારી લે, જરી વારી લે તહારા રમતા રસીલા એ ભાવઃ
ખોટું હૃદયનું ખેંચવું તહેમાં લાડકડી ! નથી દહાવઃ
પ્રભુનાં જો ! નયનો નિરખે.

શીલ્પીએ ઘડી રાજપૂતળી, કાંધ પૂર્યા ચિતારે મહીં રંગઃ
તુજ હસતું વહન કોણુ દોરશે ? પેલો રમ્ય હૃદયઉછરંગ
ગહન નયનોમાં ઝળહળતો ?

હૃદયની વાત

અમારે આંગણે તો એકદા કોયલ હતી પેલી:
ફૂપીને ડાળ બેઠી'તી, મધુર ગીત બોલતી થેલી.

ઊડાં સ્મિત વેરતી રમતી નવલ રજની નભોમંડપ:
અને શશિરાજ સખિશીર્ષે સુહૃવતો જ્યોત્સ્નિકાવેલી.

દિશાઓ ગાજતી ગીતે, ઉછાળા લેતું'તું હૈયું:
સખિ! ક્યાં એ સુણું જઇને? ઉડી રસ કોકિલા રેલી.

વિરલ અન્ધાર વરસી મેઘમંડળની ઘટા ડાલે:
ફૂળી અન્ધારમાં અવની, ફૂળી સૌ પૂર્વની કેલી.

પધારો ઓ! હવે દિલબર! સુણાવો સુર તહમારા એ:
ગહન નિઃશબ્દતા જગની નહીં તો ઉર જશે ફેલી.

પહોણે પણુ બે ! ગગનમાર્ગે અમીટીપ લઇ ઉભી તારા:
જગતના રનેહીઓને નહોતરે એની અમૃતહેલી.

હજો અન્ધાર કે જ્યોત્સ્ના, હજો ગીતશબ્દ કે શાન્તિ:
હૃદય ઉછળે હૃદય મળતાં, હૃદયઉર્મિ ન કેા છેલી.

ઉગી એ આશની તારા, નયન ચોઝ્યાં ત્યંહાં રહેશે:
જીવનની તારલી ! તહારે કિરણુ મુજ હોડી મેંડું મહેલી.

કદી તો તો સુહાગી સાડીમાં સન્તાઈને તહારી
વદીશ, મુખભાવ તુજ પીતાં, હૃદયની વાત, અલબેલી !

—કદી સુકુમાર શુલસૌન્દર્યના તુજ તેજમાં, રસીલી !
કહીશ, મધુહાસ તુજ ઝીલતાં, હૃદયની વાત, અલબેલી !
હૃદયની વાત, અલબેલી !

આમન્ત્રણ

આવળે—આવળે યમુનાઘાટ, ત્હાં મળશું.

આવળે—આવળે, ગાયો લાવળે, ત્હાં ચરાવળે,
આવળે યમુનાઘાટ, ત્હાં મળશું—ધ્રુવ.

એક મીટ બીડું ત્હાં તો બીજી મીટ ઉઘડેઃ
બહાલાંની જોઈ છું જલતીર વાટ,
યમુનાઘાટ, ત્હાં મળશું.

આસુડાં ન નીતરે, ન ઘેન મહારાં ઉતરેઃ
વિશમે ન આંખના ઉચાટ,
યમુનાઘાટ, ત્હાં મળશું.

પધારો, પધારો, એક તરશ દરસનીઃ
પ્રાણ કેરા માંડી મેલ્યા પાટ,
યમુનાઘાટ, ત્હાં મળશું.

દૂધલડાં દૂહોશું, પીશું ને પાશુંઃ
મટુકી ભરી લઈશું જગને માટ,
યમુનાઘાટ, ત્હાં મળશું.

ઘેરી ઘેરી મોરલીમાં સાગરના શબ્દ વાળેઃ
લખળે બ્રહ્મલેખ મહારે લલાટ,
યમુનાઘાટ, ત્હાં મળશું.

આવળે—આવળે યમુનાઘાટ, ત્હાં મળશુંઃ
આવળે—આવળે, હૈયાં લાવળે, ત્હાં ચરાવળે,
રસયમુનાને ઘાટ, ત્હાં મળશું.

(૩૩)

એ દિવસો

ચન્દન છાંટી ચોક સમાયો ઓમનો,
રજની રસીલી હસતી લલિત વર હાસ જો:
ચાંદલિયો ઉર ભરી ભરી રસ કંઈ ઢાળતો,
આપણુ પણુ રમતાં'તાં વિરલ વિલાસ જો:
એવા યે દિવસો પણુ પ્રિયતમ ! વહી ગયા.

ફૂલફૂલની પાંખડીઓ મીંચઈ ઢળી જતી,
નમી નમી પ્રિયને લેતા સુરભિ ઉછંગ જો:
નયનોમાં નયનો ઢળીને હેત શું
ઉજવ્યો ઉત્સવ રહમજી પરમ પ્રસંગ જો:
એવા દિવસ હતા તે પ્રિયતમ ! વહી ગયા.

પ્રિયતમ ! એ શશીરાજ ચુકન્ત અટારીએ,
પદે રમે ન્હાનકડો અનિલકુમાર જો:
ને મહાભર રજનીનાં નયનો નાચતાં,
હૃદય ઝીલે સૌનાં અમૃતની ધાર જો:
એવા દિનનાં શમણાં પ્રિયતમ ! વહી ગયાં.

પલ્લવમાં પલ્લવના પાલવ પાથરી
પંખી ખેડાયાં બીડીને પાંખ શું પાંખ જો:
વિલસે આજ જગત સહિ રસના અંકમાં,
અજળ વિલસતી અલખેલી તુજ આંખ જો:
એવા રસદિવસો યે પ્રિયતમ ! વહી ગયા.

(૩૪)

આંસુના લેદ

આંસુડાંના લેદો, હો !

ખતાવો-ખતાવો કેઇ. ધ્રુવ.

પ્રસન્ન ક્ષેત્રે શરદે વિલોકતાં
પૂર્વાનુરાગો રમરણે ખડા થતાં
દૈવી નિરાશા થકી અશ્રુ ઉભરે,
હૈડે ચહીને નયનેથી નીતરે:
કહો, કેમ તે ભીંજાય અમથી આંખ ?

હો ! ખતાવો કેઇ.

પાતાળથી સ્નેહીસમાજ લાવતી
નૌકાકિરીટ અગી આદિ જ્યોત જે;
કે સ્નેહુ સર્વસ્વ લઇ નીચે ફળે
તે નાવ સાથે શમી છેલ્લી જવાળ જે:
એવા સદા આશઉમંગ પ્રેરતા,
એવા સદા શોકચિતા સમા, સખે !
અહો ! રમરણે સંચેલા દિનની આંખ
તો ખતાવો કેઇ.

જહૈરાડ આંખા કંઈ શ્રીખમના વિશે
કો મૃત્યુશય્યાપર માનવી ઢળ્યું:
ને હોલવાતાં નયનો અટારીની
પ્રભા નિહાળે ખીલતી ધીરે ધીરે:

(૩૫)

અધજગિયાં પંખીની પ્રાતઃસરી
જેવી સરે તે બ્રમવાહી કર્ણમાંઃ
એવાં વડાં કૌતુકકારી, કારમાં,
એવી વડી શોક ભરેલ બ્રાન્તિ શાઃ
હશે સ્મરણોની સુન્દર કંઈ સાખઃ
હો ! બતાવો કેાઈ.

મોંઘાં અહા ! મૃત્યુ પછીથી સ્નેહીનાં
જેવાં રસીલાં સ્મૃતિશેષ સુગ્ધનોઃ
મીઠાં અને કેાઈ નિરાશ કલ્પના
જેવાં પરાયે મુખયુષ્ય કલ્પતીઃ
અગાધ સ્નેહોત્સવની લીલા સમા,
અગાધ ઉરના પ્રથમાનુરાગ શાઃ
ને મત્ત—ઉન્મત્ત મહાનુતાપથીઃ
હા ! જીવગીનાં વિષ ! જે દિનો વિત્યા !
અહો ! સ્મરણોના શેષની એ ખાખ
તો બતાવો કેાઈ.

આંસુડાંના લેહો, હો ! બતાવો—બતાવો કેાઈ.

માફ કરજે, બાલા !

અમે જોગીના જોગ માફ કરજે, બાલા !
ત્હારા લોગીના લોગ અંગ ધરજે, બાલા !
અમે સ્નેહ કેરા સાધુ, માફ કરજે, બાલા !
મળ્યા મુખડાના માધુ ત્હારા, વરજે, બાલા !

અમે સુખના સંન્યાસી, માફ કરજે, બાલા !
હવે હસતા શું હાસી કેડ પૂરજે, બાલા !

અમે રમરણોના સંગી, માફ કરજે, બાલા !
મીઠી રમતોના રંગીને નોતરજે, બાલા !

અમે રસના ઉપાસી, માફ કરજે, બાલા !
વડા વિશ્વના વિલાસી સાથ સરજે, બાલા !

અમે તનડાના ત્યાગી, માફ કરજે, બાલા !
એક સુન્દર સોહાગી સંગ ઠરજે, બાલા !

અમે રૂપના ઉદાસી, માફ કરજે, બાલા !
હારા યૌવનની ખ્યાસી આંખ હરજે, બાલા !

અમે રંક, કશું દઈએ ? માફ કરજે, બાલા !
ભરી લક્ષ્મીને હઈએ સદા તરજે, બાલા !

અમે દાઝ્યાં ને દઝાડ્યાં, માફ કરજે, બાલા !
જગજ્ઞાનમાં જગાડ્યાં, તે વિસરજે, બાલા !

અમે તપનાં વ્રત લીધાં, માફ કરજે, બાલા !
દુઃખ દિલડાંને દીધાં, તે વિસરજે, બાલા !

અમે આશા ઉઠ્ઠેલી, માફ કરજે, બાલા !
પડ્યા અન્તરાય ભેદી દયા ઝરજે, બાલા !

મ્હારું પારેવું

મ્હને પાછું આણીને પેલું આપો, રે પ્રાણુ ! મ્હારું પારેવું:
પેલી પુણ્યે હો ! બાંધેલી પાંખ: પ્રાણુ ! મ્હારું પારેવું:
મણિકૂલ જેવી કલગી નચવતું, રે પ્રાણુ ! મ્હારું પારેવું.
લાવો મીઠી એ નેહ ભરી આંખ: પ્રાણુ ! મ્હારું પારેવું.

ભર્યું ભર્યું સરોવર ડાલે, રે પ્રાણુ ! મ્હારું પારેવું:
તીરે નમણી લળમણીની વેલ: પ્રાણુ ! મ્હારું પારેવું.
ત્યાંથી નીકળી મ્હે રમવાને ધીર્યું, રે પ્રાણુ ! મ્હારું પારેવું:
મહીં સારસ ખેલતાં'તાં ખેલ: પ્રાણુ ! મ્હારું પારેવું.

જરા ચુમ્મયું—ન ચુમ્મયું ને ઉણ્યું, રે પ્રાણુ ! મ્હારું પારેવું:
ઉણ્યું જાડાં જમ્હાં ઉઘડે આકાશ: પ્રાણુ ! મ્હારું પારેવું.
લીધું રમવા તો ન્હોય એમ કરવું, રે પ્રાણુ ! મ્હારું પારેવું:
દીધો કેલ, પછી ભાગવી ન આશ: પ્રાણુ ! મ્હારું પારેવું.

જેઘ મ્હે તો સંસાર કેરી ઝાડી, રે પ્રાણુ ! મ્હારું પારેવું:
શોધ્યાં મન્દિર મઠી ને વનદેશ: પ્રાણુ ! મ્હારું પારેવું.
જોયાં પંખી, પશુ, જન, દેવો, રે પ્રાણુ ! મ્હારું પારેવું:
નથી લાધ્યું, ન સુણ્યો યે સન્દેશ: પ્રાણુ ! મ્હારું પારેવું.

મ્હારે સારી દિશાઓ યે સૂની, રે પ્રાણુ ! મ્હારું પારેવું:
સૂના સૂના અન્તરના અવાસ: પ્રાણુ ! મ્હારું પારેવું.
પાય લાગું, આણી ઘો મ્હને પાછું, રે પ્રાણુ ! મ્હારું પારેવું:
મ્હારા આત્માનો એ તો ઉભસ: પ્રાણુ ! મ્હારું પારેવું.

સારસનો શબ્દ

સન્ધ્યા ઉઝસ ભરી નમતી હતી, સખિ ! વૈશાખની:
મનોહારી સુશીતલ શાન્ત, હો સખિ ! વૈશાખની.
આવી તરીને દિન મેદિની, સખિ ! વૈશાખની:
ઉભી રજનીને તીર ઘડી શ્રાન્ત: હો સખિ ! વૈશાખની.

વનમાં વિરામતી વિભૂતિઓ, સખિ ! વૈશાખની:
નદી છવરાતી છાછરનીર: હો સખિ ! વૈશાખની.
નિર્મળ ચૂકી નભની ઘટા, સખિ ! વૈશાખની:
જલે છાયા ફૂંચેલી ગમ્ભીર: હો સખિ ! વૈશાખની.

વાયુની લહુરી થંભી હતી, સખિ ! વૈશાખની:
હતી થંભી હુઈડા કેરી આશ: હો સખિ ! વૈશાખની.
પોદી'તી સાયંસમાધિમાં, સખિ ! વૈશાખની:
જડ—ચેતન સૃષ્ટિની સુવાસ: હો સખિ ! વૈશાખની.

એવે એક સારસખેલડી, સખિ ! વૈશાખની:
આવી ટહુકી અમારી પાર: હો સખિ ! વૈશાખની.
અને જાગી જગત રસચેતના, સખિ ! વૈશાખની:
રહી વરસી જ્યોત્સ્ના કેરી ધાર: હો સખિ ! વૈશાખની.

લભગીત

આંગણ કુંકુમે રે લીંપાવો,
મોંઘાં મોંઘાં ફૂલડાં વેરાવોઃ
સોહાગસાથિયા રે પૂરાવો,
અખિલની કાંગરી કોરાવો.

ધનુષ તો ગુલાલે રે પાડો,
મંહી સીતારામનાં બાણ માંડોઃ
ઉમ્મર રૂપા સરીખડા ઓપો,
કુંળી મીઠી કેળના સ્થંભ રોપો.

વસન્તના કેસુ કેરે ચન્દરવે
ઝૂલે-નમે લલમણી વેલ ગરવેઃ
રચાવો વામનજી શી રે વેદી,
જશે ધ્રુવ ગગનમંડળને ભેદી.

આચાર્ય અગ્નિહોત્રી આવે,
પુરાણ પિતૃના અગ્નિ લાવેઃ
બ્રહ્મવિદ બ્રાહ્મણો વેદ બોલે,
પ્રભુભર્યો માંડવો આમ ડાલે.

લભગીત

ૐ સૂરજ જગ્યો રે કેવડિયાની કણ્ણશેઃ
કે બહાણેલાં વાયે નવલાં રે.
સૂરજ ઉગ્યો રે મણિમાણેકની ટશરે;
કે બહાણેલાં વાયે નવલાં રે.

ઉગ્યો ઉગ્યો રે સોના કેરી સળીએ:
 કે બહાણેલાં વાયે નવલાં રે.
 ઉગ્યો ઉગ્યો રે કેસર કેરી કળીએ:
 કે બહાણેલાં વાયે નવલાં રે.

વરજી કાજે રે મુગટ પાઠવે ઈન્દ્ર:
 કે બહાણેલાં વાયે નવલાં રે.
 આલ કાંઠે રે એવું સૂર્યનું બિમ્બ:
 કે બહાણેલાં વાયે નવલાં રે.
 જાણે જાગે રે સંસારનો પ્રાણ:
 કે બહાણેલાં વાયે નવલાં રે.
 કન્યા માથે રે એવો આવતો લાણ:
 કે બહાણેલાં વાયે નવલાં રે.

સૂરજ પૂજીએ રે તમ મહાભાગ ભર્ગ:
 કે બહાણેલાં વાયે નવલાં રે.
 શુભ ગ્રેરો રે અમ કુલ કેરે સર્ગ:
 કે બહાણેલાં વાયે નવલાં રે.
 જગજ્યોતિ! રે મહારે જગતે પધારો:
 કે બહાણેલાં વાયે નવલાં રે.
 દેવધારા રે મહારે માંડવે સારો:
 કે બહાણેલાં વાયે નવલાં રે.

ગુરુ! આવો રે, વરકન્યા નમાવો:
 કે બહાણેલાં વાયે નવલાં રે.
 થાળ લાવો રે, દિનનાથ વધાવો:
 કે બહાણેલાં વાયે નવલાં રે.

આજ મહારે રે ધન્ય મંગલ ઘડીઓઃ
કે બહાણેલાં વાયે નવલાં રે.
મહારે માંડવે રે ધ્વજ તેજનો મહુડિયો,
કે બહાણેલાં વાયે નવલાં રે.

ખારા ખારા સાગર મા ઉલ્લેચાવશોઃ
 મોતીના મુગટ ન વીર ! ભરાવશો.
 જલધિનાં ગીત લેખાં ગીત ગાશું;
 મોતીને જોઈ જોઈ સાંભરે આંસું.

ખારા ખારા સાગર મા ઉલેચાવશે:
જલધિના જલચરને મા પજવશે.
સાગરમાં એક છે વીરડી મીઠડલી:
અમૃતઆરે ત્યુઠાં માંડથું ઝુંપડલી.

ખારા ખારા સાગર મા ઉલ્લેચ્યાવશોઃ
 સંસાર સાગર અદકા સુહાવશો.
 હવે અમે સંસારની સફરમાં પેઠા,
 હવે અમે નાથને નાવડે બેઠા.

ખારા ખારા સાગર મા ઉલ્લેચાવશે:
નીરમાં નારાયણને વાસો.
લક્ષ્મી ને નારાયણ કેરી જોડ!
વીરા ! એવા પુરશે અમારા એ કોડ.

(૪૨)

સૌભાગ્યવતી

મોગરાનો મંડપ હતો,
ને મંડપ નીચે તે ઉભી હતીઃ
જાણે કૂલની લટકતી સેર.

આશપાશ અજવાળાં ઉગતાં,
ને દિશ દિશમાં વસન્ત ઢાળાતી.
ક્યારે ક્યારે કળીઓ ઉઘડતી,
પત્રે પત્રે પુષ્પ પ્રગટતાં હતાં.
કૂલના સરોવર સરિખડી વાડીમાં
તે વાડી જેવી વિરાજતી.

વદને ત્હેને વસન્ત હસતી,
હૃદયે ત્હેને વસન્ત લહરતી.
ખારણે ત્હેને વસન્ત બોલતી,
ઓરડે ત્હેને વસન્ત વિહરતી.
કુલમાં ત્હેના વસન્તના વાસ હતા.
વસન્તનો વર પામેલી વસન્તપૂજારણ
આંગણું ભરી ઉભી હતી.

સૌભાગ્યના આભૂષણે શણગારાયેલી,
સંસારના મહાશણગાર રૂપ,
એ એક સૌભાગ્યવતી હતી.

પગલાંમાં ત્હેનાં પુષ્પ હતાં,
ચરણે ધરા ન્હોતી ચંપાતી.

કુલાશ્રમનો માથે ગોખ ધારી
પ્રારબ્ધપુત્રી તે સ્મિત કરતી સોહાતી.

સૌન્દર્યનાં ચન્દ્ર સમું મુખડું હતું,
ને મુખડે મૃદુતા પમરતી.
લળમણીના છોડ જેવાં
જુકુટિનાં ચાપ નમેલાં હતાં.
નીચે કલ્યાણકારી કીકીઓમાં
આદર ને આતિથ્ય ઉઘડતાં.
આંખલડી આનન્દભીની હતી;
કેશાવલી સઘન વિરાજતી.
અંખોડલે કૂલવેણી વિલસતી,
મંહીથી સૌભાગ્યની ફારમ ફારતી.
હૈયામાં નાથની વરમાળ જૂલતી,
ઉરખંડે અનેરી ઘટા ગોરંભતી.
અન્તરમાં મોજાં ઉછળતાં,
ઉરખન્ધ તૂટું તૂટું થતા.
રોમ રોમમાં ભાવિ વિશ્વ રમતાં.
વિલાસની લોલવિલોલ લીલા શી,
સૌભાગ્યના સુધાકર સરિખડી,
સુન્દરતાની વસન્ત જેવી,
સ્વામીસ્નેહની પ્રતિમા સમી
ગૃહલક્ષ્મી ગૃહદ્વારે ડાલતી,
વાત્સલ્યની વેલી સમોવડી
કુલાગારે જૂકેલી હતી.

કલાપીની સંકેલેલી કલા સમી
 દેહદેશે નવરંગ સાડી સરતી,
 મંહી લજ્જની લહરીઓ લહરતી.
 પવિત્રતાની પાંદડીઓ જેવા
 ગાલ ઉપર, લાલપત્રે,
 નાથના સ્નેહલેખ લખેલા હતા.
 ઉરમાંથી અમૃતના કૂવારા કૂટતા,
 સન્તાન તે જીવન પી અમર થતાં.
 ભરથારની દૈવી સંપત્તિ સમી
 દેહાકાશે ઉષા ઉઘડતી:
 કાન્તિમાં કન્યના કોડ ઝળહળતા.
 શીલનો પ્રભાવ, પ્રભુતા શો,
 અખંડ પ્રભાએ પ્રકાશતો.
 અંગોઅંગને વિશે
 શ્રદ્ધા, સરલતા, શુશ્રૂષા હતાં.
 જગતની જનની જેવી
 સુન્દરી ભરી ભરી ભાસતી.
 દૃષ્ટિમાં સન્તોષ ને શાન્તિ હતાં,
 આંખડીમાં અનેક સંસાર મટમટતાં.
 ઉદારલોચન, પ્રસન્નવદન, શીલશીતલ,
 ચન્દ્રિકા વિસ્તરતી પૂર્ણિમા જેવી
 ઉરદેહની વસન્ત વિસ્તરતી:
 સ્વામીવ્રત શી અવિચલ
 ઉચ્ચરની સ્ફાટિકશિલાને પાટે

જાણે જગતનું ઐશ્વર્ય.

પડોશમાં આંખાવાડિયાં હતાં.
ત્હાંથી કોયલોની કલ્લોલવાણી
માધુર્યના અભિષેક કરતી.

સન્મુખ માધવીનાં ફૂલ ખરેલાં હતાં:
જાણે ત્હેનાં મુખનાં વેરાયેલાં વેણ.

આશ્રમને આંગણે વસન્ત પધારી હતી,
ચોકમાં નન્દનનાં ચન્દન વર્ષતાં.
આનન્દવદને લગવતી
વન્દન વન્દી વસન્ત પૂજતી:
કુંકુમ ને અક્ષત ચ્હડાવી
અક્ષત કુંકુમના અધિકાર માગતી.
લવોલવ, પ્રાણુયાત્રાના તીર્થે તીર્થે,
એ વલ્લભનો સહચાર વાંછતી.

નવવર્ષાની વાદળી જેવી
તે આશાલરી હતી:
કુટુંબના આધાર જેવી
તે ધીર ધરિત્રી હતી:
સ્નેહની પરમ ભાગીરથી જેવી
દેવી પતિતપાવની હતી.

સૌભાગ્યના દેવ સરિખડો
કોડામણે કન્થ પધાર્યો:

સીતાની વાડીએ બાણે રામ.
 જીવનનાં જલથી વધાવ્યો,
 પ્રાણને પક્ષાસને પધરાવ્યો.
 આશા ઇષ્ટની સ્ફોટમાં ઉભી:
 મુમુક્ષુ મુક્તિને ઉગ્ગર ઉભો.
 આરતીની શિખાએ સમોવડી
 નયનોમાં જ્યોતિર્માળ પ્રગટી.
 ખારણે અદ્ભુત ઉજાસ ઉધડ્યો.
 અન્તરિક્ષથી અનિલ આવ્યા,
 સ્નેહના સન્દેશા ભર્યા તેજવાદળ
 દિશદિશમાં લઇ તે પરવર્યા.

પુનર્લગ્ન

ધીમે પ્રિયે ! હજી ધીમે પગલે પધારો:
 લાંબું નથી કર્યું પ્રયાણ તથાપિ, બાલે !
 થાક્યા હશે ચરણ ક્રોમલ પદ્મ જેવા:
 આવો અહીંથી નિરખો જલ સિન્ધુનાં આ.
 આ એજ પ્રાણ ! ક્ષીરસાગરના તરંગો,
 પામ્યા જ જે મથી સુરાસુર રત્નરાશિ:
 આવો, પ્રસન્નમુખલોચન કુલલક્ષ્મી !
 ભાળો વિશાળકર વૈભવી લક્ષ્મીતાત.
 છે યાદ તે વરકથા સખિ ! લક્ષ્મીજીની ?
 ને અષ્ટ મંગલ તણાં રસિલાં રહસ્યો ?

(૪૭)

હયો હાથ, પ્રાણ ! નમી રાજવળાં પધારો:
ઉદ્ધોધ ગાય હજી સાગર એ કથાના.

ઉત્તુંગશૃંગ પ્રિય ! જો પ્રભુ ગોપનાથ,
ઉભાં પદે ઘડીક આપણુ ગોપગોપી:
ઘેરી બને જગત્પોધક લબ્ય બંસી,
તેના સુરે સખિરી ! જીવનનૃત્ય થાવું.

એ એક અદ્વિતીય, કોટિક નામધારી,
એ એક આશયી, રચન્ત અનેક લીલા:
શોભી શમી અણુગણી યુગ કેરી પંક્તિ,
યુગે યુગે નવીન આત્મકલા પ્રકાશી.

આ આજ ઉર્મિ ઉછળે ભરતી ભરેલી,
ઉલ્લેખ વાંચી રહુમજે જલરેખના એ:
નારાયણે કર વિષે લઈ લક્ષ્મીરત્ન
કેવી પુનઃ પરમ તે લીધ લગ્નદીક્ષા.

હયો અંજલિ, ઉર સ્મરો કુલદેવદેવી,
ને વિશ્વસાક્ષી પ્રિય ! સાગરરાજસાખે
સૌભાગ્યશોભન પ્રકુલ હૃદે સ્વીકારો
લગ્નવ્રતિનિ ! ફરી એ વ્રત કેરી દીક્ષા.

ખેલ્યાં સખિ ! અધિક આપણુ ખેલશું, ને
કર્તવ્યકર્મ પણ લબ્ય જ આદરીશું:
વીણીશું નન્દન, અને લઈ દિવ્ય પુષ્પો
સોહાવશું સખલ સુન્દર કુલવેલી.

(૪૮)

ને બાર માસ નિધિનીર મણિકટોરી
આ ચન્દ્રરાજ ભરી પીથૂષ પાઈ બશે,
વૈશાખ માસ મુખશુદ્ધ વળી પધારે,
તે વેળ લક્ષ્મિતિથિ આપણી આવશે જો !

લેશું પુનઃ પ્રિયતમે ! નિજ લક્ષ્મીદક્ષા,
પીશું પુનઃ પરમ કોમલ લક્ષ્મીભાવોઃ
ને એમ દેવિ ! પ્રતિવર્ષ સુલભયોગે
લક્ષ્મીવતે પ્રિય ! ધરીશું પુનઃ પુનઃ તે.

આ એ જ બહાલી ! ક્ષીરસાગરના તરંગો,
ખૂલ્યાં નથી, હજીય રત્ન વડે ભરેલાઃ
રત્નોથી એમ ભવસાગર તો ભર્યો છે,
ચાલો, મથી સુસજ્જ સખિ ! રત્નરાશિ.

ધીમે ભરો ડગ, હશે શ્રમ તો ચુકેલો,
છો બાલ કોમલ, કઠોર મનુષ્યમાર્ગોઃ
ઠારો તપ્યાં નયન, દર્શન લ્યો, સુખાણુ !
દેવાંશી આ અતુલ સાગરરાજ કેરાં.

વર્ધમાનપુરી

જન્મપાર ક્યાં વસે આત્મ ? પંડિત કે બાણે ?
દેહ રનેહ સૌન્દર્ય તણાં ખેલન ત્યાં કેવાં ?
જન્મ જનક દઈ મૂક્યો સ્પ્રિશોભાને બાણેઃ
પુરાણ પુરિ ! તુજ દેવપુત્રની એ મુજ સેવા.

ઉજ્જડ નદી કોતરોતટે મુજ તંબુ પડિયા,
 લોલ હાસ્ય, કલ્લોલકેલિ ચિર પણુ ત્હાં ગાજેઃ
 સ્નેહશીલ મુજ ખાલ અંક ત્હારે સાંપડિયાઃ
 તુજ અમુલખ ઉપહાર નિત્ય મુજ ગૃહે વિરાજે.

ઉડું ગ્રીષ્મનું આલ, ઉડેલું વળી ઉતરતું,
 ધોમ ધમે જડ જગત, ધોમ ચેતનમાં લબૂકેઃ
 આપી અમૃતવેલ, જીવન તે છાંયે રમતુંઃ
 વર્ધમાનપુરિ! પ્રાણુ તાહરું ઋણુ કયમ ચૂકે?

રાજસતીના વાસ! સતી ત્હે મુજને દીધીઃ
 સહુ અનગળ ઉપકૃતિ તાતમાતા! ત્હે કીધી.

♦♦♦□♦♦♦

આપણી લગ્નતિથિ

આ એ જ દિન સખિ ! જે દિન આપણી તો
 એ આત્મજ્યોત મળી એક જ જ્યોત જગીઃ
 ને અંગુલિ મહીં ગૂંથાયલી અંગુલિ શી
 એ અગ્નિહોત્રની ગૂંથાઈ મળી શિખાઓ.

૨

ત્રિવેદી એ ત્હમે છો, ને ત્રિવેદી કુલનો છું હુંઃ
 એક વેલી તણાં પુષ્પોઃ કો સારું નરસું કહું?

૩

એ અગ્નિકુંડ કુલનો સખિ ! જેહુ સ્થાપ્યો,
 ત્હાં તો તપ્યાં તપ બહુ, બહુ યોગ સાધ્યોઃ
 પીધી પ્રસન્ન પ્રભુતા, કીધી અગ્નિચર્યા,
 ને ગાઈ હુઃખસુખની ય અનેક વાતો.

(૫૦)

૪

વર્ષે વર્ષે કથા એક માંડી આજ સૂધી, સખિ!
એમ અષ્ટાદશાધ્યાયી ગીતા જીવનની લખી.

૫

જેવાં મહાસાગરલોહ માંડી
ધૂમે છળીલાં કંઈ છીપલાંઓ:
અહ્માંડના લોહ પ્રચંડ ગાજે,
તહેમાં ધૂમે માનવખાલ તહેવાં.

૬

ધૂમવાનું હલે ! એવું : ધૂમ્યાં, ને ધૂમશું હજી:
ઇચ્છાએ કે અનિચ્છાએ : વાઘા સંકલ્પના સજી.

૭

મલીન કે સ્વચ્છ સ્વરૂપ ધારી
ગંગા તણાં નીર વહે સદા ય;
મલીન ને સ્વચ્છ પ્રકાશી રંગો
આયુષ્યગંગા વહી તેમ જાય.

૮

ડાલે એ નીરમાં, બહાલી ! આપણું ન્હાનું નાવડું:
લ્યો સૂકાન, તરાવી ઘો પૂર સંસારનું વડું.

૯

આકાશનો ઉદ્ધિ ઉતરતાં અગાધ
પીયૂષનું પરમ હાસ્ય હસે છ ચન્દ્રી:
એવું સખિ ! અમૃતના અલિષેક જેવું
કેા હાસ્ય હેતનું સદા હસજો અગાધ.

૧૦

ઉગે ને આથમે વર્ષો ઓટ ને ભરતી ભર્યા;
સ્નેહથી સંચર્યા સાથે દેવિ ! તે દમ્પતી તર્યા.

વિલાસની શોભા

૧. ધીરા સુગન્ધી અનિલે વહી વારવારે
આકાશનો વિમલ વાળી પ્રદેશ કીધો:
ને તેજના રજતમેઘ ઢળી-ઢળીને
રૂપેરી ત્હાં લલિતલોલ ધરે ઉગાવી.
૨. પુષ્પે લયેલ વનવેલ ગૂંથી-ગૂંથીને
સિંહાસનો સુભગ કીધ રસે રસેલાં:
મોતી ભર્યા અનુપ છત્ર સુહન્ત શીર્ષે,
ને કાન્ત નીલમણિના પદપાટ ઢાળ્યા.
૩. સન્ધ્યા સુરેખ ગઈ લખ્પઈ ઓમહૈયે,
ને ચંદની ચમકતી ભરી ચાર ચોક:
ત્હાં રાત્રિને ઉજવવા, રસઝીલ લેવા
આવ્યાં ત્રિલોકથી અસંખ્ય જ દેવદેવી.
૪. સૌન્દર્યનું સુભગ છે સર પૃથિવતીર્થે,
તીરે વસે નગર સુન્દરીઓનું એક:
આલમ્બી ચેતન, ધરી રૂપ ભાવનાનાં,
ત્હાંથી પધારી ત્રણ સુન્દર યૌવનાઓ. ✓
૫. ભાવો ગૂંથી હૃદયનાં રચિયાં વિમાન, ✓
ત્હેમાં ચહુડી ગગનમંડપ તેહ આવ્યાં:
ને પારખી સ્વરુચિનાં, ધરી એ શરીરો
ઓમે રહી વિલસતાં નવદેહમાં સૌ.

૬. બ્રહ્માંડનાથ તણી ઉજ્જવલ દષ્ટિ જેવું
ખુદ્ધું અનન્ત ઉઘડ્યું હતું અન્તરિક્ષઃ
જ્યહાં સ્નેહનાં યુગલ રાસ અખંડ ખેલે
એવી અનેક મહીં ડાલતી તેજકુંભે.
૭. ને એક ત્યહાં અમૂલરત્ન હતું કદમ્બ,
નાબુક કાન્તિવતી ન્હાની ઘટા ઝૂકેલી;
ત્યહાં રત્નધુમ્મટ નીચે, ઢળી ચન્દનીમાં
ગાતી વિલાસગીત એહ સખીત્રિપુટી.
૮. તેજોમયી તનુ, સુતેજસ નેનખાણુ,
તેજસ્વી અમ્બર હતાં સહુ દેવીઓનાં;
ધાર્યા હતા સખીગણે નિજ નિજ રંગો,
તે રંગની વિરલ છાય પડેલ હૈયે.
૯. મન્દાકિની મધુર, ચન્દ્રકલા હલેતી, ✓
ને ઝાંખું ઝાંખું કંઈ ઝાંખતી એક તારા,
એવાં લઈ મધુર અદ્ભુત દેવદેહ
ખેલે વિલાસભર એહ કદમ્બકુંજે.
૧૦. ને મન્દ મન્દ વચમાં કરી છાની ગોષ્ઠિ
ઐકાન્તતીર ઉરના પડદા ઉઘાડેઃ
ને રમ્ય રાત્રિ રસની લહરો વહે, ત્યહાં
જામી કથા રસિક અદ્ભુત લાવ જાડી.
૧૧. એ ગોષ્ઠિ સૌ પ્રગટતી વયુની લીલામાં,
એ ગીતને વયુની વેલડી તાલ દેતી; ✓

એ હાસ્ય લાસ્ય ગતિ ગૌરવ હાવભાવે
આન્દોલને હૃદયઉર્મિ પ્રકાશતી સૌ.

૧૨. નીચું નિહાળી, તીરછી દગ માંડી જોતી,
ને એમ જાંખી નિજ પાડતી તેજમાલા
મન્દાકિની વદન વારતી જોલ જોલી:
નેત્રે હતી સરલ જાલ સખીની શ્રદ્ધા.

મન્દાકિની:—ઓ સખિ ! ઓ મુજ દેવિ ! પધારો !
આ વનનો નિરખો મહિમા:
તેજ તણું ભરિયાં સુસરોવર,
તેજસ ત્હાં કમલો ઉઘડ્યાં:
તેજને માંડવ તેજનાં પુખ્તો,
તેજનું મન્દિર રસનું વડું,
તેજની વેલી ઝૂલાવે ઝૂલો નિજ,
અન્તર મ્હારું ય જોલે મ્હજ્યું.

૧૪. એ ફૂલડાં વીણતાં વીણતાં
વરમાળ ગૂંથી મુજ નેહ લખી,
માંહિ પૂર્યાં મુજ રંગ વિલાસ,
ઉજસભર્યાં, સુકુમાર, સખિ !
એ વૈજયન્તી માળ મહીં મુજ
દેહ જૂપાવી જૂપાતી રહું:
ફેડે જગ: ‘ભાવ જૂપાવ, કુમારી !’ ✓
એ વિતકો જઈ કચ્છાં હું કહું ?

૧૫. તહો ય હળે ઉભરાઇ, સખિ !

મુજ અન્તર આ મુજ માળ વિશે,
વારું, હું વારું વળી વળી, તહો ય
હળે ઉભરે કાંઇ કાંઇ મિશે.
પ્રાણ મહીં પ્રગટયો રસજ્યોતિ,
તહેની ઝગે અંગ અંગ શિખા,
કૂલ-કૂલે, મુજ માળે દળેદળ
એ રસજ્યોતિ ખરે તણખા.

૧૬. આહ જલે ધૂપ જેવી, જપું મુખ આરત,
ગન્ધ અંગ લયો,

એ મુજ મન્દિર દેવ દીપાવવા ✓
આજ સ્વયંવર મ્હે આદર્યો:

સ્નેહનું કુંકુમ લાલે લગાવી,
અંજન આંજી અમીરસનું,
સૌન્દર્યના શણગાર સજી
જગ શોધું છું સ્વામી સખીવર ! હું.

૧૭. જોઈ હસે મુજ આંખ, ઠરે મુજ આત્મન,
ત્રેમની ભરતી ચ્હડે,

દાખવ, દેવિ ! એ ભાખ, સખિ !

મુજ વદ્ધલ એ કેણુ ? ક્યાંહી જડે ?
નેત્રે સુધા વરસે વિરલી,

ઉરમાં ઉછળે રસઓધ, અને
પુણ્યપરાર્થી ઉદાર બહાદુર—
એ વર ખાઈ ! બતાવ મ્હને.

૧૮. હૈયાની લક્ષ્મીથી કેને વધાવું ?
 દેહલતા સોંપું કેને કરે ?
 કેને સખિ વરમાળ ધરાવું હું ?
 કેને પૂજું પધરાવી ઉરે ?
 નેનનું કિરણ નયને શમે,
 શમશે મનની આશ શું મનમાં ?
 રૂપ દીધું, રસ દીધ, રસિક ન દીધ,
 વિધિ ! તુજ શી કુરતા ? ✓

૧૯. ચન્દ્રેરી અમ્બર ધરી વિલસે કુમારી,
 હસ્તે હતી અમૃતપુષ્પની સ્નેહમાલા:
 તે આંખી આંખી હૃદયે, જલ સીંચી સીંચી,
 શોધે વિશાલ નભ પ્રીતમ નીલ ચક્ષુ.

૨૦. ત્હેને જરાક અડકી દ્યુતિઅંગુલીથી, ✓
 વિશ્વે ઉડાવી મદતેજ તણા તરંગો,
 આનન્દકન્દ નિજ નેનકમાન માંડી
 ચન્દ્રી સખીગણુ વિશે વદી વેણુ આ ત્હાં:

ચન્દ્રકલા:-મા ભર લોચન, મા કરમાવ
 વીરી ! સુકુમાર શરીરલતા:
 ✓ સૌભાગ્યના તિલકે ભૂલ મા,
 તિલકે નથી સહુ સૌભાગ્યવતાં:
 વચ્ચની દીપ્તિ, ઉછીના પ્રકાશ, ને
 મ્હો ન અલંકારની ચમકે: }
 ઉડું નિહાળો જરીક વીરી ! જો,
 જવાલામુખી ઉર મ્હારે ધખે. }

૨૨. આનન્દના અમી શી લહરી મુજ,
 આશ સમી ઉજમાળી પ્રભા,
 કોડવતી રસઆંખડલી,
 મહલોલ વિલાસ વસન્ત સમા; ✓
 અન્તરના અલિલાષ અમૂલખ,
 સ્વમ સૌભાગ્યસુખોનાં વડાં,
 ને કવિતા મુજ અન્તરની:
 સહુ ફાગટ સ્નેહની તૃપ્તિ વિના ✓

૨૩. સ્વામીના તેજથી શોભું હું તો
 પણ સ્વામી કને ન શકું ય હસી,
 પુણ્ય નથી મુજ પાંગરતાં, સખિ !
 નાથના નેહની હું તરસી. ✓
 અંગ સમારી અટારી ચહકું,
 ભરરાત સદા વણનાથ તપું:
 નિત્યવિન્નગણ હું રસન્નગણ,
 એ વરથી ભલું ના વરવું. }

૨૪. કોડવતી કન્યકાની ખીલે કળી,
 પુષ્પ પ્રકુલ્લે સહસ્ર દળે,
 વ્યર્થ જ એ ખીલવું ફૂલવું સહુ
 ઉર પરાગ ન જો પમરે:
 સૌભાગ્યના શણગારે ન સૌભાગ્ય,
 સૌભાગ્ય કામક્રીડામાં નથી, ✓
 રંગ વિલાસ વિહારે ન સૌભાગ્ય,
 સૌભાગ્ય સ્નેહસુહાગે, સખિ !

૨૫. આશ ઉણી ન પૂરાય, ઉઠે દેવ અન્તર, ✓
 કેડાં હું કદપી બળું,
 વિશ્વ નથી પણ આ કદપના,
 જગમાં જગના થઈ સંચરવું:
 ફૂલ નથી એક છોડે બધાં,
 નવ રંગ બધા એક ફૂલડે રમે:
 અંગ અંગે ઉઘડે છે ઉષા તુજ,
 જો ! દિનઠોણી ન તે વિરમે.

૨૬. આ ઉલટે અહીં તેજનો સાગર,
 તેજની ભરતી હિન્ડોલે હીંચે,
 ડાલે મહીં કંઈ દેવ ને દેવી,
 ઘેરું ઘેરું ને અનેરું, હલે !
 નાચી રહે મુજ હોડલું, નાચે હૈયું. ✓
 હું ચે તે ભરતીલીની
 નૃત્ય કરું મન્દ મન્દ, મયૂર શું,
 ખોલી કલા મુજ કિરણની.

૨૭. જોતી સ્વયંવર જયન્ત દગે કુમારી
 બહાલાનું શીર્ષ વરમાળ થકી વધાવે;
 એવે કિપોલ તરતા નવભાવ આવે:
 ચન્દ્રીમુખે રમી રહી રસઉર્મિ એવી.

૨૮. એ તેજનાં રમણ, એ હસવાં હતાં જ્યહાં
 ત્યહાં તારિકા ઝળકતી જરી ઝીણું ઝીણું:
 જાણે શું કેાઈક જપે જપ યોગખાલા,
 વૈરાગ્યનું ચીર સમારતી એવું ખોલી:

તારિકા:—ના, સખિ ! ના, નથી આ કંઈ શાશ્વતઃ

ઉત્સવ, કુંજ ને તેજઝડી,

ધન્દ્રધનુષ્યો ય અન્તરનાં ઉડી જાય, ✓

દીપી રસરંગે ઘડી.

સુખ કહી શણુગારો છો કાયા, ✓

એ સુખ નામ, નથી સુખ એ:

એ સુખશૂન્ય છું, જાગે ન જવાલા,

જેઈ લીધાં, સુખવૃદ્ધ છું એ. ✓

૩૦. નેનનાં જોવાં, અંગનાં અડવાં,

ધન્દ્રિયનાં રમવાં રસીલાં, ✓

દેહકથા, મદલોગ સહસ્રધા,

હાસ્ય ને નૃત્યની લોલ લીલા:—

આ જગ, આ જગના રસ, ને એ

છોળે જીલન્ત રસિક, અરે! ✓

એ છોળની પેઠ આવે ને જાય,

ભરતી—ઓટે સહુ વિશ્વ રમે.

૩૧. આ મુજ પોપચું જો ! સખિ ! અળકે,

અળકી અળકી ને મીઠાચ વળી,

જો ! ઉઘટે ને ખીડાય કીકી, એમ

ખડેનાં ! ખીડાય બધું અળકી: ✓

સાગરનાં નીર આભમાં ઉછળે, ✓

ઉછળી ઢળે છે ઊડા ગર્તમાં:

એમ હીંચે જલ આશાનિરાશાના
આ જગના મહેરામણમાં.

૩૨. એક ઉગ્યો સૂર્ય જીવનમાં કોટિ કિરણે ભર્યો
ને મ્હે માંડી પૂજા, ✓

અર્ધ્ય રહ્યા અંજલિમાં, ને મહારા
સૂર્યનાં ગ્રહણ સદાનાં થયાં:

મનમાં હતું મુજ ખીલ્યું સહવાર, ને
દિન અખંડ હવે તપશે:

મા કરશે મોહ આશાના, સહિયર!
આશાના પડઘા નિરાશા જ છે.

૩૩. હર્ષ ને શોક, પ્રકાશ ને અન્ધાર,
સદ્ગુણ-દુર્ગુણ દ્વન્દ્વો, સખિ!

સ્વેતપટે એમ શામળ માંડી
બ્રહ્માંડ કેરી કથા આ લખી.

✓સંસારને સર અમૃત ભરિયાં,
માંહિ ઘોળ્યા વિષના ઢગલા,
એ વિષ ને અમીના જલકુંડથી
પીશે અમી ધન્ય કેા હંસલા.

૩૪. ભાવથી માળા જપું એક તહારી,
નાથ! તો હું ભવપાર તરું.

નિઃસાર આ ભવસાગરમાં એ
લાધ્યું મ્હને સારનું મોતિકું.

✓સૌન્દર્ય ને રસ જે કુંજ શોભે,
ત્હાં જ વૈધવ્યવિયોગ વડાં:

સાર અસાર, કે સત્ કે અસત્ જગ ?
લાગે કે એ લેહની બ્રમણ ?

* * * *

૩૫. જ્યોત્સ્ના ભરેલ મુજ પ્રિયતમની અટારી,
પ્રારબ્ધ શુ ગહન ઉપર ઓમ છાયું.
હીંચે અનેક નીલસાગર તેજબાલઃ
સૌ નેત્રમાં સુભગ ઉજ્જવલતા સુહાતી.

૩૬. તેજસ્વી વિસ્તરતી કાન્ત વિશાલ કુંભે,
ને ડાલતા ધલવ ચમ્મર મંજરીનાઃ
સૌને સુગન્ધ વહુતા અનિલો વધાવેઃ
લીલા બધી નિરખતો પ્રિયને બતાવું.

૩૭. આછે ઉભસ પૂર પશ્ચિમનું પ્રકાશે, ✓
રાજે ત્રિપુટિ સખીઓ તણી એહ દેશઃ
મન્દાકિની, શશિકલા, હતી તારિકા ત્હાંઃ ✓
એ તેજબાલ પ્રિય જોઈ રીઝે-રીઝાવે.

૩૮. લાજન્ત એક અધબિધડી કન્યકા શી, |
ખીલે ખીજી ભભક સપ્રભ પત્નીની, ને |
ત્રીજી જરાક નિરખી જગ નેત્ર વારેઃ
એવા વિલાસ રસિલા સહુના અનેરા.

૩૯. પૃથ્વીપડે કંઈક માનવી આસુરી, ને
દેવી ય છે કંઈક માનવ પુણ્યવાનઃ

ને કોઈ તો ઉભયમાં હિંચકા હિંચે છે:
એવી હિંચન્તી ત્રણ પૃથ્વીની દેવીઓ તે.

૪૦. જીણા ઊંડા મધુર મોહક રમ્ય ભાવ
ગાતી-પ્રકાશતી સહુ સખીઓ સિધાવી:
નયને કંઈક નિરખ્યા હૃદયે, વધાવ્યા,
ને પ્રાણને પણ કંઈક-કંઈક ભાવ્યા.
૪૧. દીઠા વિલાસ મદ, ગમ્ભીર રૂપ ભાળ્યાં,
સ્વછન્દ ખેલન અનેક અને નિહાળ્યાં:
શીતું, સુહાગી, રસશુદ્ધ, પ્રસન્ન મીઠું,
સૌન્દર્ય ત્યાં પ્રભુજીતું નવ કોઈ દીઠું.
૪૨. જોયાં દિશાભવન, ને વિલસન્તું વ્યોમ,
જોયું વળી ઉઘડતું વિષુ અન્તરિક્ષે:
આનન્દી, નિર્મલ, હસન્ત પ્રભુપ્રભા શી
દીઠી નહીં પણ પવિત્ર વિલાસશોભા.
૪૩. આત્માની એક હતી ઊણપ તો અગાધ,
આત્માની એક જ હતી વણપૂરી વાંછા:
મહારી રહી વિમલ ઉણપ એ અધૂરી,
ને કોઈએ ન પૂરી એટલી વાંછના ચે. }
૪૪. જોયાં વસન્તવન, કુંજ નિકુંજ જોયાં,
જોયાં સરિત સર પૃથ્વીની વાડીઓ ચે:
દીઠી ન ત્હો ય મનઠારતી કાન્તિરેખ,
સ્વર્ગસ્મિતોની પ્રગટેલી ન દીઠી લીલા.

૪૫. શાન્તિ રમે રસભરી અલબેલ આંખે,
અંગે ઝગે લલિત શોભતી કોઈ લજ્જાઃ
ચાલે સદા ય ચરણે પણ પુણ્યમાર્ગેઃ
એવી ન કચ્છાં ય હસતી દીઠી પુણ્યમૂર્તિ.

૪૬. સૌન્દર્યથી જગત્ રેલમછેલ ડાલે,
ત્હાંથી વળ્યાં વિકલ વિશ્વનિરાશ નેત્રાઃ
જેયું પછીથી રસના ચિર તીર્થધામે,
નેત્રા પ્રસન્ન પ્રિયને નયને વિરામ્યાં.

૪૭. ને ત્હાં હસન્તી કીકીને જ બુલન્દ તખ્તે,
એ સ્નેહને પરમ મન્દિરિયે સુહન્ત,
દીઠી પ્રકાશભર મન્ત્રની એક મૂર્તિ,
દીઠી વિલાસની પવિત્ર જ સાધુશોભા.

૪૮. કલ્યાણ વાંછી નરલોકનું સ્નેહ દેવે
ગૂંથી પ્રલાકિરણ એક રચા લખી છેઃ
દીઠા પ્રિયાનયન એ રસમન્ત્ર, ને ત્હાં
નેત્રે-ઉરે જ ઉભરી રહી શાન્તિશાન્તિ.

૪૯. ‘ઓ સ્નેહનાં હૃદયઉજ્જ્વલ પુત્રપુત્રી !
મા ભૂલશો કદિ ત્હમે નિજ કુલધર્મઃ
સંચું ત્હમારું સહુ ભદ્ર જ સ્નેહલગ્ને,
ને લગ્નસ્નેહ મંદિ દિવ્ય વિલાસશોભા.’

૫૦. તેજસ્વી કોઈ જગ એ સખીઓ સિધાવી,
 ને સ્નેહમન્ત્ર પ્રિયલોચન માંહિ પોઢ્યોઃ
 હું એ વળ્યો પ્રિયઉરે ઊડું ઊડું જોતોઃ
 પ્રારબ્ધ શું ગહન ઉપર આલ છાયું.

કોયલ

કાળી કોયલ બોલે, કૂકઃ
 આંબલિયાને બોળે કૂકઃ
 રણુવગડો જગાડે, કૂકઃ
 જાણે વેણુ વગાડે, કૂક.

નવ દેખું હું તહમને, કૂકઃ
 નાદ ગજવે ગગનને, કૂકઃ
 નવ સ્હમજું એ ગીતો, કૂકઃ
 ગાવ છો લોકહિતો ? કૂક.

તહા ય ગીતો ગમે છે, કૂકઃ
 મહારે હધડે રમે છે, કૂકઃ
 બોલો-બોલો ઓખડેનાં ! કૂકઃ
 ગાવ ગીતડાં શેનાં ? કૂક.

મહાર કેરા હિન્ડોલો, કૂક !
 કોયલ વીરી ! બોલો, કૂક.

ઇંગ્લાંડના કુલવાસ

અહુ ! રાજલવનો ત્હારાં ઇંગ્લાંડ ! શાં સુન્દર દીસે !
 ખુશનુમા ધરતીખોળે, શી ભવ્યતા બુકુટિ વિશે !
 પિતૃનાં પુરાણાં વૃક્ષો ઉન્નત વીંટી રક્ષા રચે,
 તરતા ઝરણુને કલરવ હુંસો વહે શા ત્યહાં નીચે !
 નયન નચવી પલટે રવિ કેરી તડકી છાંયડી,
 ત્યહાં લીલમતૃણુને પાટે ફૂદતાં હરિણો ઘડી ઘડી.

૨

આનન્દભવનો ત્હારાં ઇંગ્લાંડ ! ઉભાં ઉજ્જવળાં,
 રજની પડતાં ભબૂકે ગૃહશગડીઓ શી ઝળાંમળાં !
 વદનકલીઓ કુલનાં વાત્સલ્યભીની પ્રસન્નતી,
 ઉખાની તે લાલીમાં કેવી ગુલાબી પામતી !
 હલક ખૂલતી ગીતો લલના ત્યંહાં લલકારતી,
 સ્મરણસંચ ઉઘાડી ત્યહાં ફ્યહાંક બાલકથા થતી.
 નવલ રસથી વાંચી જૂનાં યશસ્વી કથાનકો
 નવલ જીવન પામે સુણી ને સુણાવી ગાન કેા.

૩

આશિષ્સુહાગી ભવનો ઇંગ્લાંડ ! ત્હારાં રાજતાં,
 ધીમી લહરને યોગે શા માંડવા ડોલી જતા !
 પ્રભુના પરવના કિરણે કિરણે પ્રગટતી કાન્તિના
 ફેવા છવાયા મેઘો ત્યહાં પરમ મંગલ શાન્તિના !

(૬૫)

ગમ્ભીર ધીર મધુરા મન્હિરના ઘંટારવ
કેવા પ્રભાતે વનમાં ઉડતા ઉડાવે આસવ !
સમીર કેરા મર્મર, ને પહ્લવોની કલકલા,
ગહન પ્રગટે સૌ તે શાન્તિ પ્રભાતની નિર્મલા.

૪

તુજ પર્ણકુટીનાં ભવનો ઇંગ્લાંડ ! સાદાં શોભતાં,
ધાન્યે ઝૂલન્તાં ક્ષેત્રોથી સહસ્રશીર્ષે ઉપડતાં !
કંઈ ગામદેવળ કેરા ઉત્તુંગ શિખરને છાંયડે
કે રજતઝરણાંતીરે કેવાં નમી-નમીને હસે !
ન્હાની મનોહર પેલી ફલપર્ણપહ્લવ કુંજથી
દ્યુતિભર ઘટાઓ ભેદી શાં નેત્ર ઠારે દરસથી !
જેવાં ઝરુખા નીચે નિજ માળમાં પંખી સૂવે
તહેવાં સુશીલો-વિનીતો નિશ્ચિન્ત ત્યહાં તુજ નીન્દરે.

૫

સ્વતન્ત્ર ને અલખેલા ઇંગ્લાંડ ! ભવનો તે તવ
પરિમલ પમરતાં મોંઘાં હો ચિરંજીવી, બાંધવ !
તુજ મહેલ ને ઝૂંપડાંમાં એ રક્ષતા કુલઆશ્રમે
તુજ પ્રભાગૌરવ ધાવી ચિરકાલ હૃદયં ઉછરજે !
લીલી રહે તુજ કુંજે, ઓજસ્વી રહે કુસુમિત ધરા,
સુપ્રસન્ન બાલાત્મે જઝહાં પ્રગટે પરમ તે પ્રેરણાઃ
પ્રભુના-સ્વદેશ ભૂમિના સ્નેહોની સાત્ત્વિક પ્રેરણા.

સ્વદેશીની દાઝ

છે શું કોઈ માનવી જીવનો અચેત એવો,
જેને નથી ભગિયા કદી એ મનમાં લાવો,
જેણે કદી અન્તરે એહવું કહ્યું નથી કે
આ મહારી ખુદ, મહારી-મહારી આ માતૃભૂમિ છે ?

ભભી ભભી પરભોમકિનારે પ્રવાસી જન્મદારે
નિજ પગલાં નિજ ભોમ ભણી તે વળતી વાળેઃ
જરા કદી એ ઘેર જતાં એ અમુલ્ય અવસર
છે શું કોઈ એહવો દાઝ્યું નવ જેનું અન્તર ?

જો એવો કે હોય, જાવ, ને નિરખો ત્હને,
કદી એ એવા કાજ ખિરદ કવિનાં નહિ ગાજે.

હો મહોટા ઇલકાળ, નામ હો મહાન એનું,
પરિપૂર્ણકામના ભલે હો અઢળક નાણુંઃ
એ ઇલકાળો છતાં, છતાં સત્તા ને પેસો,
એ પામર નીચ જન્તુ, જગત બધું નિજમાં જોતો,
આ જીવતર માંહિ તો સુકીર્તિ સઘળી ખોશે,
પડી મૃત્યુમુખ નામનિશાન સમેતજ જાશે
જે માટીનો હતો તેજ હીણી માટીમાં,
વણકીર્તિ, વણશોક, ગવાયા વિના ગીતોમાં.

રાજયુવરાજને સત્કાર

પધારો, રાજયુવરાજ !
 દેશના દરવાજાની ભોગળ ભાગથું,
 કડવાશના કળશ ઉતારી ઢાળથું,
 શરદની વાડીઓ વેડથું.
 પ્રસન્નમન પધારો, પ્રજાના કુમાર !

કુલવેલને માંડવડે, રાજકુમાર !
 અમારા રાજરાજેન્દ્ર કુશળ વિરાજે છે ?
 સાગરની સફરનો તો સુખશ્રમ હતો ?
 અનુભવવૃદ્ધ ઇંગ્લિશ પ્રજાની
 સાત્ત્વિક સંપત્તિ તો સારી છે ને ?
 ઇંગ્લાંડવાસી અમ દેશી વીરા શાતામાં હશે.
 કુશલવાણી બોલો, પ્રજાના કુમાર !

રાજ ! પધારો અમ ઓશરીઓઃ
 હસતે વદન આતિથ્ય આચરથું.
 અતિથિને દેવ સમ સત્કારવા
 શાસ્ત્રાજ્ઞ છે હો ! અમ દેશ.
 અમારી દુઃખજવાલા ઢાંકીથું,
 આજ ઉત્સવ પાળીથું,
 આંખડલીમાં અમીના આદર આંજીથું.
 આજ વર્ષોનું પરવ છે.
 રાજયુવરાજની મોઢી મધુરી મહેમાની

રોજ રોજ નથી હોતી, રાજપુત્ર !
 ગયા જમાનામાં અમારા પિતાને આંગણે
 રાજઅતિથિ આપના પિતા પધાર્યા હતા.
 આજ આતિથ્યનો અસન્તોષ રહે
 તો ક્ષમાની નજર કરશો, કુમાર !
 અમારા ભાવ અધૂરા નથી,
 અમારાં સાધન અધૂરાં છે.

જાણો છો, રાજવત્સ !
 પ્રજા કેમ આનન્દમાં છે ?
 રાજવીસૂના અમ રાજમહેલમાં
 આજ રાજકુમાર રાજશે.
 રાજમન્દિરે રાજયુવરાજની પ્રતિષ્ઠાનો
 અમારે દેશ આજ ઉત્સવ છે.
 ઉત્સવનાં દીર્ઘજીવી સંભારણાં દેશો ? રાજ !

‘યુવરાજ !’ અહો ‘રાજયુવરાજ !’
 હિન્દની જીવનકીર્તિનો કળશ યુવરાજ છે.
 વીર કવિતાનાં ઘાડાં ઘેરાં મૂળ,
 ધર્મદુંદુભિનાં ઘોર ત્રાડન યુવરાજે દીધાં.
 ઇતિહાસનાં આઘેરાં આકાશમાંથી
 યુવરાજયુગલના તારકભર્ગ
 અમ પ્રાણમાં પ્રગલ્ભતા સંચરે છે.
 પ્રભાતનો પ્રભાકર રાઘવ રામ,
 યુવરાજરાજ શીતરશ્મિ સિદ્ધાર્થ દેવ :

અહોરાત્ર અમ ઓરડા અજવાળે છે.
 યુવરાજપૂજનાં મહાજલધિજલ
 જીવનના કાંઠા ભરી ડાલે છે.
 એ રત્નાકરનાં રત્ન વાંછો છો ને ?
 સાગર અમિત છે, કુમાર !
 સાગરનાં રત્ને અમિત છે.
 કલ્યાણમન્ત્ર લાખી મન્યન આદરો.
 ને અમૃતના અભિષેક પામો.
 યશદેહે ચિરંજીવી થજો, રાજ !
 હિન્દનાં હૃદયોની આશિષ છે.

કંઈ કલ્યાણના સન્દેશ લાવ્યા છો ?
 પિતામહીનો કંઈ છેલ્લો મંગલ ખેલ—
 પિતામહીને મુગટ હિન્દ ઝળકતોઃ
 આકાશને ઉમ્મરથી કંઈ ગેળી ભવિષ્યવાણી
 માતાએ કંઈ અમ પ્રજાની માતાઓને,
 પિતાએ કંઈ અમ પ્રજાના પિતાઓને,
 ક્ષેમના કંઈ રાજલેખ મોકલ્યા હશે.
 દીર્ઘદર્શી વીરી ઇંગ્લિશ પ્રજાએ
 કંઈ સ્નેહના કહેણ કહાવ્યાં હોય.
 દુનિયાની પાર્લમેન્ટોની વડિયાઇએ
 કંઈ ડહાપણની, કંઈ શુભની,
 કંઈ વૃદ્ધ અનેરા વાત્સલ્યની,
 શિવની સાંઘ મોકલી છે ?
 કંઈ વધારે વિશાલ ઉદાર,
 કંઈ સવિશેષ સમભાવશીળો,

સુહૃદના ઉરઆર્જવ સરિખડો,
 હિતસ્વી, સાત્ત્વિક, સાધુતા શો,
 કંઈ ખ્રીસ્તનો ગાયત્રીમન્ત્ર આણ્યો છે ?
 ઇશુ અમારો સાધુ હતોઃ
 પૂર્વમાં ઉગેલો એ સૂર્ય
 પશ્ચિમનાં આકાશ પ્રકાશે છે.
 ભૂતરત્નાકરના રત્નશોધક કોઈ કહે છે
 ખ્રીસ્ત બુદ્ધનો ચેલો હતો.
 મહાયુવરાજ ખ્રીસ્તના ગુરુની, કુમાર !
 પુણ્યપુરાણ ભૂમિમાં પધાર્યા છે.
 યાત્રામાં શાં શાં પુણ્ય કરશે ?
 પરમ પ્રભુનાં વ્રત લેશે ?
 પુણ્યપ્રસિદ્ધ કે પિતૃનાં શ્રાદ્ધ સારશે ?
 વડૂરિપુના ત્યાગ તો સ્વીકારજો હો !
 પુણ્યશ્લોકની છાપ લેજો.
 કવિતા, ભક્તિ, ધર્મની જનેતા,
 ઋષિ, દષ્ટા, યોગીઓનું વતન,
 પ્રભુઓનું હિન્દ મહાતીર્થ છેઃ
 પ્રભુતાનાં પુરાણ મન્દિરો ઉપર
 દિવ્ય સૌન્દર્યના ધ્વજ ડાલે છે.
 પ્રભુઓની માતામહી અમ પ્રભ છે.
 કંઈ કંઈ યશવર્તિની મહાપ્રભુઓ
 માને મન્દિર યાત્રાએ આવી ગઇ.
 ઇંગ્લિશ યાત્રાળુને શીખ દેજોઃ

તીર્થમાં પુણ્યાચરણ થાય,
પાપાચરણ ન થાય.

સંસ્થાનોના ધૂરજો સાંધી
દુર્ગ રચાવો છો? રાજકુમાર !
એ રાજદુર્ગ અખંડિત રહો,
અમરો અમરવેલે આચ્છાદો.
હિન્દનો પ્રાચીન મિનાર જળવશે ?
દુર્ગનો શણગાર અને કવચ થશે.
આબનબાહુ અમ યોધની સમશેરોને
પ્રભુના ને આપના સંગ્રામ સોહવવા દેશે ?
રાજમુગટે કોહિનૂરનો ચન્દ્ર સ્પુરે છે:
મહારાજ્યના મુગટમાં હિન્દ જડાશે ?
સુરસાલ હિન્દના હૃદયખંડને
મહારાજ્યના રાજઅંગી સમ
સ્વીકારશે કે નહીં? રાજ !
હિન્દ અને ઓટાનિયાને
જમણા ને ડાબા નયન જેવાં ગણશે ને ?
મહારાજ્યકુલનું હિન્દ કુટુંબી કે નહીં ?
ને કુલજનને રોટલો દેશે કે પત્થર ?

ઈશૂનું વર્ષ ૧૯૦૫.

ધર્મના ભર્ગ રાજર્ષિ અકબરની
ત્રીજી શતાવધિનું શ્રાદ્ધ ઉજવ્યે
હજી પૂરો એક માસ નથી વીત્યો.

(૭૨)

એ જ સુધાકર સંસારને અભિષેકે છે,
એ શ્રાદ્ધમન્ત્ર શ્રવણમાં હજી ઘોરે છે.
એ રાજ્યયોગ-પ્રજ્ઞયોગ સાધશે ?
એ ધર્મઔદાર્ય-ધર્મયોગ આદરશે ?
एकमेवाद्वितीयमनाં અધૂરાં મન્દિર ઉદ્ધારને.
‘સત્ય, શાન્તિ, સ્નેહ અને ન્યાય’
નહીં તો આવી કચ્છાં વસશે ?
અકબરનાં યોગસ્વપ્ન સાચાં પાડને.
હિન્દ અને ખ્રિસ્તાનિયા જહેનોનું
વર્તમાન કુશલ અને ભાવિ કલ્યાણ
અખંડ યેલડીએ વિચરવામાં છે.
શ્રદ્ધાસ્નેહ નયનેથી નીતરશે
તો શ્રદ્ધાળુ હૃદયોં સ્નેહ ઝીલશે.
ખ્રીસ્તનો ઉપદેશ તો સ્મરણે હશે:
જેવું વાવશે તહેવું લણશે.
વિશ્વાસના કણુ વિશ્વાસના ફાલ ઉગવશે.
હિન્દ પાડોશીને આત્મવત્ રહાશે ને ?

પધારો, પ્રજ્ઞના કુમાર !
અમ દેશને આંગણે આવો.
આવો, કુંકુમ ઘોળી રંઘોળી પૂરીશુ,
આવો, ભૂમિ ભરી સ્મૃતિલેખ લખાશે.
કોઈ મૂર્તિઓ થાપશે, કોઈ મંડપ માંડશે:
પણ સૌ રેતી ઉપરના કીર્તિલેખ હો !
આજ આંખથી એ રહેાડું લાગે છે,

ઇતિહાસને એ ઉકલશે પણ નહીં.
 પડશે, ભાગશે, તૂટશે, ફૂટશે,
 ધરતીકમ્પોમાં ઉચ્છેદાશે,
 કાલચક્રીમાં દળાશે,
 અણુમાં આદેશ વાંચી વાંચી
 સારાંનરસાંની ઇતિહાસ કથની કથશે.
 સારપનાં તેજ પૂરી અમૃતાક્ષરે
 કંઈક અક્ષત યશલેખ લખશે ?
 હજારો વર્ષનાં અજવાળાં અન્ધારાં વીત્યે
 મનુષ્યની કથામાં મ્હોટે અક્ષરે લખાય,
 પ્રભુએ નવનવા ઉત્સાહથી વાંચે,
 શ્રેયસ્પન્થ માને, ને જીવનધર્મ પ્રમાણે:
 એવો કીર્તિલેખ લખશે કે નહીં ?
 પ્રબલિતનું એકે મહાવેણુ લખશે ?

શાન્તિલોકમાં એક સિંહાસન પામી
 રાજસિંહાસન રાજરાજેન્દ્ર સોંપે,
 ત્યહારે એક વિનતિ છે.
 આસ્ટ્રેલિયા, હિન્દ, આફ્રિકા, કેનેડા, બ્રિટન:
 મહારાજ્યદેહની પાંચે ઇન્દ્રિયો
 પ્રભુતાથી પોષણે, રાજકુમાર !
 એકાદ ઇન્દ્રિય અશુદ્ધ રહેતે
 દેહ અને પ્રાણને લાંછન લાગશે.
 શાહમૃગની નિષ્કલંક ત્રિવલ્લી કલગી સમી
 મનવાણીકર્મની વિશુદ્ધિ વિલસાવણે, રાજવી !

‘હું સેવું છું’ નો જીવનમન્ત્ર સ્વીકાર્યો:
સદ્સેવામાં સ્વર્ગ છે, મહાભાગ!
પ્રભને-પ્રભુને સેવવા આયુષ્યમાન થાવ.

રાજનૌકાના નાવિક થશો,
ઇતિહાસના સદા થશો,
કાલના નેતા થશો, કુમાર !
ઈશ્વરદત્ત રાજસૂત્રો આટલાં છે:
રાજપ્રજાનું પરસ્પર દ્વૈતાદ્વૈત તે રાજ્ય:
રાજ્યરાજ્યનું શ્રદ્ધાસંકલન તે મહારાજ્ય;
અનેક મહારાજ્યમણિમાં ગુણવત્ સ્નેહકિરણ
તે માનવજાતિનું કલ્યાણકેન્દ્ર સામ્રાજ્ય.
નિજ નૌકાને એ જલમાં ખેડજો,
મનુષ્યની કથાના સાગરઓઘ
એ ત્રિવેણીસંગમ ભણી વહે છે,
પ્રભુપુરીનાં એ ંહેણુ છે.

દેવઉઠી એકાદશી ગઈ, રાજ !
અમારા દેવ આજ ઉઠશે કે કાલ ?
ભાગ્યદુર્ભાગ્યના વિધિઅન્યોમાંથી
કઈ ઋચાઓ વહે દેવ પ્રાતઃસન્ધ્યા કરશે ?
દેવના અંગ છો: કંઈ ફૂડેશે ?

સુખરૂપ પાછા વળો
ને પિતાને મળો, રાજઅર્લક !
ત્હારે ફૂડેજો સૌ સંભારે છે.

વીનવળે એક રાજહૃદય વાઈસરાય મોકલે:
 ડાહ્યો, શાણો, દીર્ઘદર્શી અને મહૌજસૂ,
 ધીર, વીર, દક્ષ, ગમ્ભીર ને આસ્તિક:
 મહાનુભાવ, વિશુદ્ધબુદ્ધિ, વિશાલહૃદય:
 સમર્થ, પણ લોકકલ્યાણ હિતસ્વી:
 પંચનાં મહાવાયક પરમાણે,
 મહાજનનાં સન્માન સાચવે:
 જોય પ્રભને વીરપસલી આપે,
 એરમાનને સગાં કરી જાણે,
 વીરીનાં જતન કરી સમ્બન્ધને સાંધે,
 પરમ સ્નેહની સાંકળે સાંકળે,
 પરસ્પર શ્રદ્ધાની કૂલગૂંથણી ગૂંથે-ગૂંથાવે.
 અમારા હોઠનાં નહીં, રાજ !
 અમારા હૈયાના મન્ત્ર વાંચી જળે.
 જાંડા જાંડા પ્રાણસંચારી મનોભાવ
 કેટલાક અનિર્વચનીય છે, કુમાર !

રાજવંશી અતિથિ !
 અહો અમ મુગટધારી મહેમાન !
 સૂચના દેશની યાત્રાએ પધારો.
 આજે હયાતનાં ઝરણમૂલથી પણ
 એ જ્યોતિર્મૂલનાં શોધનસિદ્ધિ,
 શાહજહા ! મહામોંઘેરાં છે.
 સંચરજે, સૂર્યરાજની સંપત્તિ પામજે,
 જાળવજે, ને જતન કરજે.

સફર શુભકારી થાવ,
 તો પધારો, રાજયુવરાજ !
 પધારો આજ અમ દેશ.
 પૂર્વને ચોઠ ચન્દન ચર્યા છે.
 બુદ્ધસાધુઓને, સન્તયાત્રાળુઓને
 પગલે પગલે વિચરજો.
 પધારો, પધારો, રાજવત્સ !
 જ્યોતિર્ભૂમિનાં ભોળાળ ભાગીશું,
 કડવાશના કળશ ઉતારી ઢાળીશું,
 શરદની વિધુવરશી વાડીઓ વેડીશું.
 પ્રસન્નમન પધારો, પ્રજના કુમાર !

રાજવીર

રાજ્યના સિંહાસન સમું
 ઉચું એક શિખર હતું.
 એ સિંહાસને ઈન્દ્ર શો તે ઓપતો.
 પૃથ્વીને પાટલે દેવપતિ જેવો
 દેદીપ્યમાન તે દીસતો.

શિખરે વનના વાઘા સજ્યા હતા,
 ને સ્કન્ધે પ્રકુલ સાગ મ્હોરતો.
 સાગમંજરીના ચમ્મર નીચે
 માનવ મુગટ શો મનમોહન,
 શિખર સમોવડ અડગ ને અડોલ,
 બલમૂર્તિ તે વિરાજતો.

(૭૭)

શિખરના છત્ર સરિખડો
ટાથે શિવમન્દિરનો ધુમ્મટ ચેરાતો.
સૂર્યતેજમાં ખાલ સૂર્ય શો
ધુમ્મટ સુવર્ણકલશ ઝળહળતોઃ
અણમૂલાં જવાહીરની એવી એને શિરે
કલગીની જ્યોત ઝગઝગતી.

એ એક રાજવીર હતો.
લાંબી સમશેરને અઠીંગી
આબ્જનખાહુ તે કીર્તિકેતુ
રાજ્યવિસ્તારને વિલોકતો ઉભો હતો.
ફરતી કુળેમાં ધેનુનાં ધણુ ચરતાં,
ને ગોપવૃન્દ વેણુ વાતા.
શિખરનું મન્દિર ભરી
પ્રાણણે વેદોચ્ચાર ગજવતા.
નીચે નગરનગરના ચોકમાં
તહેમના લોકપાવન ખ્વનિ પડતા,
ને એમ વાતાવરણુ પવિત્ર થતો.
વેદવર્ચસૂના વૈભવવન્તો તે
પુણ્યની પ્રતિમા જેવો પ્રકાશતો.

તેને મહિમાવાન દેહદેશે
રાજ્યશ્રીની પ્રભા પ્રગટતી.
શેષની કૃણાએ સમોષડા
વિષદંશી ને મણિહાનેશ્વરી

કરદંડ ત્હેના ઝૂલતા.
 પદ્મ સમું હૃદય પથરાતું.
 વિશાલ અને સ્નાયુબદ્ધ
 વજ્રવાળેલ દેહદુર્ગ હતો.
 ત્હેના ગૌરવવન્તાં નયનોમાં
 સૂર્ય ને ચન્દ્ર ખેઠા હતા.
 પ્રજાએ ધરાવેલા મુગટમાંથી
 તારકાવલિ સમું રત્નમંડલ તગતગતું,
 ને મંહીથી પ્રકાશની ધારાઓ વર્ષતી.
 ગાંડીવ અને પિનાક જેવી
 નમણી ભમ્મરો નમેલી હતી.
 ચહડાવેલાં શર સરિખડાં
 દૃષ્ટિનાં કિરણો ઝખકતાં.
 અગ્નિની શિખા જેવો અધર હતો.
 વિદ્યાત્રીની પાટી જેવું લલાટ હતું.
 પ્રગટતા પ્રભાતરંગી કપોલે
 તપની ઉગ્રતા, દાનની ઉદારતા,
 સામન્તનું શૂરાતન, નાયકની રસિકતા,
 સરલતા, દક્ષતા ને સાદાઈની
 જન્મપુરાણ રેખાઓ લંબાતી.
 તડકાછાયાની પેઠે વદનમાં
 પ્રતાપ ને શીતળતા રમતાં.
 રોમરોમમાંથી સત્યનું તેજ ભલૂકતું.
 કાળી કાચણ જેવા મ્યાનમાં

(૭૬)

વીરત્વભીની સમશેર વિરામતી.
કંઈક વારી રાખેલા જેવી,
મહાસાગરની માઝાવતી
તે માનવસાગરની મુદ્રા હતી.
તહેનું ખડ્ગ નીકળતું
ત્યહારે વીજળીઓ ચમકી રહેતી:
તહેની હાકલ વાગતી ત્યહારે
અસુરલોકની પ્રલયગર્જના ગર્જતી.
આરસપાટ જેવો ઉજ્જવલ
ધર્મનો જાણે સ્થંભ હોય,
વડછાયા જેવો શીતલ
રક્ષાનો જાણે મંડપ હોય:
તહેવો તે ઘેરગમ્ભીર દીસતો;
આલના આધાર જેવો
ભવ્ય ને વિરાટાંશ ભાસતો.
પુણ્યશ્લોક તહેનું નામ હતું.
સંગ્રામના વિજયધ્વજ સરિખડો,
મહારાજ્યની પ્રગટ કલા સમોવડો
રાજરાજવી તે વિશ્વખોળે વિલસતો.
જગતનું પ્રારબ્ધ ઘડનાર,
ભવિષ્યના ઇતિહાસ રચનાર,
પ્રજના લાડકોડ પૂરનાર,
લાલન પાલન ને વાત્સલ્યભર

(૮૦)

પુણ્યશાળી પાવનકારી પિતામહને
નિરખી નિરખી પૃથ્વી નમન વમતી.

યદ આગળથી ત્હેના ગંગા ફૂટતીઃ
આબાલવૃદ્ધ સકલ રાજ્યલોક
બારે માસ ત્હેનું પાણી પીતાં.

મેઘ જેવી ભૂમિ ભીની હતી.
દેવી અન્નપૂર્ણાના અખૂટ પાત્ર સમી
ભૂમી ધનધાન્યથી ભરછક ઉભરાતી,
ને લોકો વિધવિધની લણણી લણતા.
પૃથ્વી પ્રસન્નવદની હતી,
ને ત્હેનાં સ્મિત સરિખડી
દિશદિશમાં હરિયાળી હસતી.

ઝરણુની નાળના ઘાસમાં
દીપડો લપ્પાતો હતો,
કાઠે વાઘ ઘવાઈ પડ્યો હતો.

પાછળ સૂર્ય પ્રગટતો,
કેાટી કેાટી કિરણમાળે વધાવતો.
પ્રજ્જહિતના અભિલાષ શી છાયા
આગળ દેશ વીંધી પડતી.
ધર્મ, સમભાવ, સહકર્મશીલતાના
તાણાવાણા વણી વણી
નાગરિકો તે છાયામાં નગર શૂંથતા.

(૮૧)

આકાશમાંથી વાદળ ઉતરે
ને જગત ભરી પડછાયો પડે,
તહોય ઉન્નત શિખર તેજસ્વી રહેઃ
એવો જગત્છાયાથી પર મહૌજસૂ
તે રાજવીર વિરાજતો હતો.

વગવગવગવગવગવગવ

વીરની વિદાય

મહારા કેસરભીના કનથ હો !
સિધાવોજી રણવાટ.-ધ્રુવ
આલ ધ્રૂજે, ધરણી ધમધમે, રાજ !
ઘેરા ઘેરે શંખનાદઃ
હુંદુભિ બોલે મહારાજનાં, હો !
સામન્તના જયવાદઃ
મહારા કેસરભીના કનથ હો !

આંગણુ રણધ્વજ શાપિઆ હો !
કુંજર ડોલે દ્વારઃ
બંદીજનોની બિરદાવણી હો !
ગાજે ગઢ મોઝારઃ
મહારા કેસરભીના કનથ હો

પુર પડે, દેશ ફલતા હો !
ડગમગતી મહોલાતઃ

(૮૨)

કીર્તિ કેરી કારમી, રાજ!

એક અખંડિત ભાત:

મહારા કેસરભીના કન્ય હો!

નાથ! મહુડો રણધોડલે રે,

હું ઘેર રહી ગૂંથીશ

અખતર વજની સાંકળી: હો!

ભર રણમાં પાઠવીશ:

મહારા કેસરભીના કન્ય હો!

સંગ લેશે તો સાજ સજું, હો!

માથે ધરું રણમહોડ:

ખડ્ગને માંડવ ખેલવાં,

મહારે રણલીલાના કોડ:

મહારા કેસરભીના કન્ય હો!

આવતાં ઝાલીશ બાણને, હો!

ઢાલે વાળીશ ઘાવ:

ઢાલ કૂટયે મહારા ઉરમાં, રાજ!

ઝીલીશ દુશ્મનઢાવ:

મહારા કેસરભીના કન્ય હો!

એક વાટ રણવાસની રે,

ખીજી સિંહાસન વાટ:

ત્રીજી વાટ શોણીતની સરિતે,

હો શૂરના સ્નાનનો ઘાટ:

મહારા કેસરભીના કન્ય હો!

જયકલગીએ વળજે, પ્રીતમ !

ભીજશું કાગે ચીર :

નહીં તો વીરને આશ્રમ મળશું

હો ! સુરંગાને તીર ;

મહારા કેસરભીના કન્થ હો !

રાજમુગટ ! રણરાજવી ! હો !

રણઘેલા ! રણધીર !

અધીરો ઘોડીલો થનગને, નાથ !

વાધો રણે, મહાવીર !

મહારા કેસરભીના કન્થ હો !

♦♦♦♦♦♦♦♦

પહેલાં પગલા

ન્હાની પગલીઓ ભરજે, વીર !

ધીરે ધીરે સંચરજે, વીર !

હજી ન્હાનાં છે નયણાં, વીર !

હજી પગ તો છે પોયણાં, વીર !

તમ કંકુની પાની, વીર !

તમ મીઠડી બાની, વીર !

પગલાં કંકુનાં માંડજે, વીર !

બોલ મીઠડા પાડજે, વીર !

ભરજે ન્હાની પગલીઓ, વીર !

ફૂદજે ન્હાની ઢગલીઓ, વીર !

નથી બે દિનનું મહાલવું, વીર !

હંદગી ભરનું ચાલવું, વીર !

જીંદગીના પડછાયા

છે ઘડીઓ એવી ય જ્યાહરે જીવન કેર;
 ઓળા આત્મા પરે પડે સૌ કાજળઘેરા;
 ને અન્ધારા અલેધ પટની પાંદડીઓમાં
 નિજ ઉરમાં આવરે તારલાઓ આશાના:
 જે ઘડીમાં આપણે ચાલિયે ધૂજતે પગલે,
 ને ભાગ્યે જાણિયે કેમ એ પગલાં ભરિયે,
 કે ઝાંખા એ માર્ગ સફરના દોરે છે કચ્હાં,
 ઉડી નિરાશા તણી આપણી મધ્યનિશામાં.

૨

એ ઘડીઓ ભયભરી મંહી સ્થિર ને દઢ રહેવું,
 રહેવું, દઢ ને સ્થિર, નહીં ડરી કે વળી જવું.
 સિદ્ધીને અન્ધાર અડગ આંખે નિરખીને
 અહુરાગમની વાટ જોવી નલ કેરે તીરે.
 એ જોતાં વાટડી, તિમિરમાં તેજ ઉતરતું,
 ભાવીના સંઘામ કાજ ત્હાં બલ સંઘરવું.
 મા પામો ભય, દઢ રાખો મનડું, નિજ ધામે
 અક્ષર દેહે હજી પ્રકાશ જ દોરી જશે.

૩

લોભાવે અપ્સરા, ત્હો ય દઢ ને સ્થિર રહેવું,
 ભલે અસત્યો હસે, રહી દઢ ને સ્થિર રહેવું.
 ન્યાય, સત્ય ને દયા સદા એ ધારણ કરવાં,
 મૃત્યુ મળે કદાચ, નહીં મન કાચાં ધરવાં.

(૮૫)

કાર્યું મન ! હા ! શબ્દ એહ તો બીરુ કેરો !
કાર્યું મન ! હા ! બોલ એહ તો શુભામનો ને !
ધર્મ માર્ગ દાખવે ત્હાં સુધી સ્થિર દઢ રહેવું,
પછી તો કરવી કૂચ, ચિતામુખમાં ચે પડવું.

જલ

ઝીલો, પ્યારે ! ઝીલો જલ જે ઝીલાયું :
હમારી આંખમાં નહિ આંસુ માયું.

જમીન પડશે, જમીન જલશે સદા તો :
પધારો, ગોદમાં લ્યો એ નમાયું,

પલક-ઘડી ચે ન થંભ્યું તે, અરેરે !
હઠીલું નીર વહી ચોધાર ધાયું.

વિધિ ! તુજને શું ઠપકો વીર ! દેવો ?
અમીપ્યાલો બતાવી ઝેર પાયું.

કીધાં જમણે કરે જે કામ લવમાં,
શું ડાબે હાથ ફેલ આ તહેનું સહાયું ?

પ્રભો ! કચ્છાં આજ બેઠા નેત્ર મીંચી ?
રહે આ બાળુડું, નથી ને ! પરાયું.

રુદન ! ઉઠ, ફેડ નલ પ્રભુને જગાવી :
નથી ચેતન કદી જડમાં સમાયું.

ત્રેમનો સંચાર

ક્યહારે થશે હવે ત્રેમનો સંચાર ?
 થઈશું પૂર્ણકામ, જોલશું હરિનામ,
 નયને વેહેતાં હર્ષઅશ્રુધાર ?
 ક્યહારે થશે હવે ત્રેમનો સંચાર ?—ધ્રુવ.

ક્યહારે થાશે અમ શુદ્ધ પ્રાણુમન ?
 ક્યહારે જાશું અમે સ્નેહવૃન્દાવન !
 સંસારબન્ધન બનશે વિમોચન ?
 જ્ઞાનાંજને ફિટશે લોચનઅન્ધાર ?
 ક્યહારે થશે હવે ત્રેમનો સંચાર ?

કરશે પારસમણિ ક્યાહારે સ્પર્શન ?
 લોહમયી દેહ થઈ રૂહેશે કાંચન ?
 હરિમય વિશ્વનું કરીશું દર્શન ?
 લોટીશું ભક્તિને પન્થે અનિવાર ?
 ક્યહારે થશે હવે ત્રેમનો સંચાર ?

હાય ! ક્યહારે જાશે અમ ધરમકરમ ?
 ક્યહારે જાશે જાતિકુલના ભરમ ?
 ક્યહારે જાશે લયલાવના શરમ ?
 પરિહરી અભિમાન લોકાચાર ?
 ક્યહારે થશે હવે ત્રેમનો સંચાર ?

ચોળી સર્વે અંગે ભક્તચરણધૂલિ,
 સ્કન્ધ સદા ધરી વૈરાગ્યની ઝોળી,
 પીશું ત્રેમવારી બંને કરે લિળી

પ્રેમમસ્ત યદ્ય હસીશું રડીશું,
સચ્ચિદાનન્દને સાગર તરીશું,
મસ્ત બની મસ્ત સર્વને કરીશું

હરિપદે નિત્ય વિહરશું વિહાર :
કુહારે થશે હવે પ્રેમનો સંચાર ?

●●●●●

૧. આવજો ધર્મપુરીના પાટવી રે !
 આવજો બ્રહ્મલોકના મહેમાન જો !
 આવજો, પાવન કરજો આંગણું રે,
 આવજો લઈ પ્રભુજીનાં નિશાન જો:
 આવજો, ને રોપજો દેવજ અમ બારણે રે.
૨. નથી કાંઈ પૂછ્યું, નથી કાંઈ પૂછવું રે,
 નથી કાંઈ પારખવા પયગામ જો:
 કાગળિયા લાવ્યા મહારાજના રે,
 લખિયા મંહી બ્રહ્માક્ષર 'રામ' જો:
 પ્રભુજીએ સંભાર્યા અમ સ્નેહીને રે.
૩. જગત ઉતારી દીધ કર દેવને રે:
 સાચવજો એ પ્રાણવિરામ જો !

ભીંજે હાનસમય અમ આંખડી રે,
 નથી અપશુકન, ઘડી અભિરામ જો:
 દ્યો, ને કરજો જતન અધિકડું રે.

૪. કાળા ધૂમશે ઘન કદિ આલમાં રે,
 બળતી વીજ કરશે ચમકાર જો:
 ગિરિવર શા જોગી પણુ ડોલશે રે,
 ઉઘડશે પાતાળનું દ્વાર જો:
 એવી પાપની પળથી ઉગારજો રે!

૫. એક પાંખે લખ્યાં ઉંચાં ઉડવાં રે,
 એક પાંખે લીધ ધર્મનો હાર જો:
 એક કરમાં ધર્યો અમૃતદીવડો રે,
 મુદ્રા મહીં જગના ઉદ્ધાર જો:
 અદ્ભુત દર્શનથી હરી આંખડી રે.

૬. એક મીટમાં પૃથ્વીનું વિરામવું રે,
 એક મીટમાં ઉઘડવાં સ્વર્ગ જો:
 વદન ભરી ગેળી એક હાસવું રે,
 મૂર્તિમાં ધર્મરાયનાં ભર્ગ જો:
 મંગલ દર્શનથી મનડું ઠંથું રે.

૭. નથી સત્કાર્યા, નથી સેવા કરી રે,
 આખું એક નમન પદ માંહી જો;
 ફૂંજો નમન વળી મહારાજને રે,

દેને દેવકુલોને સાંધ ને:

વીનવને વગડે નવ વીસરે રે.

૮. બાંધી બાંધી દિશાઓ સરી જતી રે,
પન્થ અજવાળે શશિયર ભાણુ ને:
ઢાળે તેજ અનુપ કંઈ તારલા રે,
ત્યહાંથી કરને મધુર પ્રયાણુ ને:
મધુરા પન્થ પ્રભુદરખારના રે.

૯. એક દિન પ્રભુજી આણું વાળશે રે,
છાશે અમ પર પુણ્યની છાંય ને:
વીર હો! ત્યહારે પૂજવા આવશું રે
ત્રેમળ દેવોમાં પ્રભુરાય ને:
સંચરશું ત્યહારે સંગાથમાં રે.

૧૦. આવને મહોટા ઘરના મહોડવી રે!
આવને અમુલખ નેઈ સંનેગ ને:
આવને, આદર છે અમ આંગણે રે,
આવને, મનભર કરશું યોગ ને:
રાજકાગળ લઈ અવધે આવને રે.

(૬૦)

જોગીઓનાં બાળ

અમે જોગીઓનાં બાળ !
જેરુ ધરી ને ધરાવશું,
પી ને પાછ દૃઢશું કાળઃ
અમે જોગીઓનાં બાળ !—ધ્રુવ.

ઘોળ્યા ચાંદા ને ઘોળ્યા સૂર્યને,
ઘોળ્યાં દિવસ ને રાત્રઃ
ઘોળી ઘોળી ને સોમ સારવ્યો,
છલકે એ અમ પાત્રઃ
પાત્ર ધર્મ મુખ જગતનેઃ
અમે જોગીઓનાં બાળ !

શોક ને મોહ સરી પડ્યા,
લાઘ્યાં સ્નેહ ને કલ્યાણુઃ
ઝોળી ભરી ભરી લાવીએ,
અમને ચાખવાની આણુઃ
થાળ પૂરી જગ પાઠવ્યાઃ
અમે જોગીઓનાં બાળ !

ગિરિ ગિરિના કણ સંઘર્યાં,
સૌખ્યા મનુને સમાજઃ
કોઈએ રચ્યાં રક્ષણ દેહનાં,
કોઈએ પ્રાણ કેરો સાજઃ
ઉત્સવ જોઈને આનન્દીએઃ
અમે જોગીઓનાં બાળ !

ગિરનારને ચરણે

ઉગ્યું રહુવાર સુખરૂપ સખિ ! અમારું:
યાત્રા હજો શુભ હવે અમ ઉર્ધ્વગામી !
માંડી સિંહાસન રવિ ગિરનારશૃંગે
યાત્રાળુને કનકઅંગુલિથી નિમન્ત્રે.

આકાશમાંથી ઉડુમંડલ સંચર્યું 'તું,
આતિથ્યઅર્ધ્ય રવિ એક જ અર્પિતો 'તો:
તે લેઈ લેઈ નમણું ઉર નામતું 'તું:
લીલાવિમુગ્ધ પડતું ઢળી દેવપાદે.

પ્રાચી વિશે વિચરતા અમ સૂર્યદેશે,
જ્યહાં તેજનાં ઝરણુ કેટિક કૂટતાં 'તાં:
ત્યહાં ઉડતા અમિત ભર્ગ તણા કૂવારા:
આત્મનૃતૃપા છીપવવા લીધ પન્થ ત્યહાંના.

નહોતી સીમા ગગનની ય રચન્તી બાધા,
નહોતી સીમા જગત કે જગબન્ધનોની:
નહોતાં જ સંકલન કે સ્થલકાલનાં ત્યહાં:
નિર્બન્ધ એમ વહતા પ્રભુના પ્રવાહે.

લેતા વિરાટપગલાં સખિ ! વિશ્વગોલે, ૪
વર્ષો સહસ્ર કૂદતા મૃગલાની ફાળે:
✓ આત્મા પુરાણતીર, લોચન વર્તમાન:
એવું હતું બલ પ્રિયે ! નવ ચેરણાનું.

હા ! કાલરાશિ સરિખા ગિરિ રાજતા તે,
 ને એક ભૂતકણુ ત્યહાં ચરણે પડ્યો' તો :
 રાજેન્દ્ર કેા થઈ ગયા સખિ ! ધર્મગોષ્ઠા,
 તે કુલચન્દ્રની કથા ગુણવન્તી ગાતો.

શું સ્થૂલ-સૂક્ષ્મલહરી નથી એક પૂરે ?
 શું સ્થૂલ નેત્ર નવ ચેતનમન્ત્ર વાંચે ?
 શું સૂક્ષ્મની ન વસી સુન્દરતા સ્થૂલોમાં ?
 શું સ્થૂલમાં ન ઉભરાય અદૃશ્ય સૂક્ષ્મ ?

જોયું અમે ગિરિકણે, સ્થૂલની શિલામાં,
 જોયું અમે જ ઊંડું, અદ્ભુત માંહિ દીકું :
 એ એક શૈલકણું ઉર ભેદી જોતાં
 ઇતિહાસવાહી લીધે દર્શન ત્યહાં પ્રભુનું.

આઘન્તમાં જીવન આ જગનું ભરીને
 ઘોરે અઘોરનીર સાગર કાલ કેરો :
 તે સિન્ધુના જલતાણી દલપાંદડીમાં
 મોંઘો સખી ! પરમ બ્રહ્મપરાગ ઉડે.

મારી છલંગ સખિ ! એક સમુદ્ર કૂધા,
 નિહાળ્યું ભારત સુસાત્વિક વન્દનીય :
 નિહાળી શ્વેત ગિરિમાલની હિમભૂમિ,
 ને સાધુસાધ્વીની દીઠી મહીં શિવરેખા :

ઓખંગી એ હિમભૂમિ, જલધિની ઝાડી,
 આહ્વાદિની વિચરતી દીઠી ધર્મધેનુ :

ત્હાં નિરખી સુલગરાધવપાદ લંકા,
ને વીર વીરી મળી તે મહીં સ્તોત્ર ગાતાં :

સિદ્ધાર્થ દેવ દીધ ભારતી એક વત્સા
પોષી સહુર્ષ સુરનન્દિની ચન્દ્રગુપ્તે;
દે ખંડખંડ દૂધ રાજર્ષિ અશોક :
સૌ એક શૈલકણ્ઠમાં ગૂઢ એવું દીકું.

ગાલે ઢળે નમણી પાંપણ અર્ધ મીંચી,
ઢાંકે વળી વળી જ પાલવ ઉરદેશ :
સંકેારી કેાર સરતી કરવેલડીએ :
તહેના નથી રસિક શાસ્ત્રીય ભાષ્યકારો ?

દીઠી શિલા મહીં ય સાગરની સમૃદ્ધિ,
દીઠા સ્થૂલે મહત ચેતનઓઘ ંહેતો :
તો શૈલને જડ પછી વદવું પ્રિયે ! શે ?
તો શૈલને જડ કહી સખિ ! નીન્દવું કાં ?

જ્યોતિ ઝીલી પરમભાવ દિનેશ કેરી,
સત્કારી સપ્રભ વિશાલ કૃપાની ધારા,
ચાલ્યા અમે પછી પીતા જ વરેણ્ય ભર્ગ
આતિથ્ય દેવકુલનું પ્રિય ! યાચવાને.

(૯૪)

સિન્ધુનીરે

સચ્ચિદાનન્દસિન્ધુનીરે પ્રેમાનન્દની લહરીઃ
મહાભાવ રસલીલા શી મધુરી ! વારી ! વારી !
સચ્ચિદાનન્દસિન્ધુનીરે.—ધ્રુવ.

વિવિધ વિલાસ રસપ્રસંગ,
કેવા અભિનવ ભાવતરંગ
ફળે છે, ઉઠે છે, કરે છે રંગ
નવીન નવીન રૂપ ધરી !
સચ્ચિદાનન્દસિન્ધુનીરે.

મહાયોગે સમુદાય એકાકાર થઈ રહ્યોઃ
દેશકાલ વિવિધતા ભેદાભેદ દૂર થયોઃ
સચ્ચિદાનન્દસિન્ધુનીરે.

હવે આનન્દે માતા થઈ,
એ બાહુ ઉછાળી,
બોલો રે મન ! હરિ હરિઃ
સચ્ચિદાનન્દસિન્ધુનીરે.

સ્તુતિનું અષ્ટક

પ્રભો ! અન્તર્યામી ! જીવન જીવના ! દીનશરણુ !
પિતા ! માતા ! બન્ધુ ! અનુપમ સખા ! હિતકરણુ !
પ્રભા, કીર્તિ, કાન્તિ, ધન, વિભવ-સર્વસ્વ જનના !
નમું છું, વન્દું છું, વિમલમુખ સ્વામી જગતના !

સહુ અદ્ભુતોમાં તુજ સ્વરૂપ અદ્ભુત નિરખું;
મહાજ્યોતિ જેવું નયન શશિ ને સૂર્ય સરખું;
દિશાની ગુફાઓ, પૃથિવિ, ઊંડુ આકાશ ભરતો,
પ્રભો ! તે સૌથી ચે પર પરમ તું દૂર ઉડતો.

પ્રભો ! તું આદિ છે, શુચિ પુરુષ પુરાણ તું જ છે,
તું સૃષ્ટિ ધારે છે, સજન-પ્રલયે નાથ ! તું જ છે:
અમારા ધર્મોનો અહર્નિશ ગોપાલ તું જ છે,
અપાપી-પાપીનું શિવસદન કલ્યાણ તું જ છે,

પિતા છે એકાકી જડ સકલ ને ચેતન તણો,
ગુરુ છે, મહોટો છે, જનકુલ તણો પૂજ્ય તું ધણો:
ત્રણે લોકે, દેવા ! નથી તુજ સમો અન્ય, ન થશે,
વિભુરાયા ! તુંથી અધિક પછી તો કોણ જ હશે ?

વસે બ્રહ્માંડોમાં, અમ ઉર વિશે વાસ વસતો,
તું આઘેમાં આઘે, પણ સમીપમાં નિત્ય હસતો:
નમું આત્મા ઢાળી, નમન લગતી દેહ નમજે,
નમું કોટી વારે, વળી પ્રભુ ! નમસ્કાર જ હજે.

અસત્યો માંહીથી પ્રભુ ! પરમ સત્યે તું લઈ જા;
 ઊંડા અન્ધારેથી પ્રભુ ! પરમ તેજે તું લઈ જા;
 મહા મૃત્યુમાંથી અમૃત સમીપે નાથ ! લઈ જા.
 તું હીણો હું છું તો તુજ દરસનાં દાન દઈ જા.

પિતા ! પેલો આવે જગત વીંટતો સાગર રહે,
 અને વેગે પાણી સકલ નદનાં તે ગમ વહે:
 વહે એવી નિત્યે અમ જીવનની સર્વ ઝરણી
 દયાના, પુણ્યોના તુજ પ્રભુ ! મહાસાગર ભણી.

થતું જે કાયાથી, ઘડીક ઘડી વાણીથી ઉચરું,
 કૃતિ ઇન્દ્રિયોની, મુજ મન વિશે ભાવ જ સ્મરું,
 સ્વભાવે, બુદ્ધિથી, શુભ અશુભ જે કાંઈક કરું,
 ક્ષમા દ્રષ્ટે જો જો, તુજ ચરણમાં નાથજી ! ધરું.

હરિનાં દર્શન

મહારાંનયણાંની આજસરે, ન નિરખ્યા હરિને જરી:
 એક મટકું ન માંડ્યું રે, ન ઠરિયાં ઝાંખી કરી.

શોકમોહના અગ્નિ રે તપે, તહેમાં તપ થયાં :
 નથી દેવનાં દર્શન રે કીધાં, તહેમાં રક્ત રહ્યાં.

પ્રભુ સઘળે વિરાજે રે, સૃજનમાં સભર ભર્યા :
 નથી અણુ પણ ખાલી રે, ચરાચર માં ઉભર્યા.

નાથ ગગનના જેવા રે, સદા મુને છાઈ રહે:
 નાથ વાયુની પેઠે રે સદા મુજ ઉરમાં વહે.

(૬૭)

જરા ઉઘડે આંખડલી રે, તો સન્મુખ તેહ તદા :
પ્રહ્લ પ્રહ્લાંડઅળગા રે ઘડી ચે ન થાય કદા.

પણુ પૃથ્વીનાં પડળો રે, શી ગમ ત્હેને ચેતનની ?
જીવે સો વર્ષ દૂવડ રે, ન ગમ ત્હેા ચે કંઈ દિનની.

સ્વામી સાગર સરિખા રે, નજરમાં ન માય કદી :
જીભ થાકીને વિરમે રે ‘ વિરાટ ’ ‘ વિરાટ ’ વદી.

પેલાં દિવ્ય લોચનિયાં રે પ્રભુ ! કચ્છારે ઉઘડશે ?
આવાં ઘોર અન્ધારાં રે પ્રભુ ! કચ્છારે ઉતરશે ?

નાથ ! એટલી અરજ રે, ઉપાડો જડપડદા :
નેનાં ! નિરખો જીડેરૂં રે, હરિવર દરસે સદા.

આંખ ! આળસ છાંડો રે, ઠરો એક ઝાંખી કરી :
એક મટકું તો માંડો રે, હૃદય ભરી નિરખો હરિ.

ટીકા

લેહના પ્રશ્ન

નીરધોર=ધોધનાં પાણીનો બીજણ શબ્દ.

અનુકર્ય=કર્યના પ્રતિધ્વનિ રૂપ થતો પ્રતિકર્ય.

ગાન સ્હમજી વિ.=ગીતના અર્થ સ્હમજતો નથી, ત્હો પણ ગીત વેદમન્ત્રનાં છે તેથી ગમે છે.

ટૂંકા આંખો, ને લાંબી દષ્ટિ: આશાઓ લાંબી અને ત્હેનાં ફલન ટૂંકાં, એવો ધ્વનિ છે.

ધણી વેળાએ માનવીને એવું લાગે છે કે જાણે ઉડતા આત્માની પાંખો જગતની સીમાઓ સાથે ધસાતી હોય. એવે સમયે અનન્ત સમા બ્રહ્માંડની યે પરિસીમાઓ રપટ થાય છે, અને નયન એ દિવાલો ભેદી પાર જોવા ઇચ્છે છે; પણ ધણું ખરું એ દિવાલો પારદર્શક હોતી નથી. એવી સ્થિતિમાં આ કાવ્યમાંના જેવી પ્રશ્ન પરંપરા મનુષ્યના પ્રાણને રંધી નાંખે છે, અને અજ્ઞાત-ને કટલેક દરજ્જે અજ્ઞેય—ભેદભૂમિકાનો વિસ્તાર જોઈ અદ્વય માનવી મૂંઝાય છે. એવી મૂંઝવણમાં ગુરુ, નેતા, સદ્ગોષ્ઠકને માટે પોતાની અશક્તિ અને અપૂર્ણતા અનુભવતો આત્મા પુકારે છે. આ કાવ્યમાં એ પ્રશ્નપરંપરા અને પુકાર જ છે, ઉત્તર નથી.

નયણાંની ધાર

કાઈ ઘો સ્મરણોનાં દ્વાર=સ્મરણનાં બારણાં કાઈ બંધ કરો.

કરણે કારણ વિ.=કરણ એટલે સાધન-હથિયાર-નિમિત્તમાં કારણ શોધતાં ત્હાં તે ન લાખ્યાં, તો પછી કરણ-નિમિત્તનું કામ-કર્તવ્ય શું તે કાઈ લાખો.

ઝીણા ઝીણા મેહ

વાંકાનેર આર્યહિતવર્ધક નાટક મંડળીના જગતસિંહ નામના નાટકમાંના એક રાસડામાંથી આ ગીતનું ધ્રુવપદ, ખીજા ચરણમાં કંઈક ફેરફાર સાથે, ઉપાડી લીધું છે.

કાઠિયાવાડમાં ગરબી અને રાસડા વચ્ચે એક સાદો ભેદ મનાય છે. પુરુષો ફરતા ફરતા ગાય તે ગરબી, અને સ્ત્રીઓ ફરતાં ફરતાં ગાય તે રાસડો. છતાં રાસડા અને ગરબીમાં એક જોડો ભેદ ખીજો પણ છે. ઘણી ખરી ગરબીઓ રાસડામાં ગાઈ શકાય છે, અને સામાન્ય રીતે એમાં છન્દશાસ્ત્રનો ભેદ નથી, પણ સંગીતશાસ્ત્રનો ભેદ હોય છે. ‘આવો આવોને સખિઓ! આજ ભરત જ ભરવાને,’ એ દ્વલપત ગરબાવળીમાંની ગરબી છે, પણ તેને હીચ સાથે ગાવામાં આવે તો તે જ ગરબી રાસડો કહેવાય. એક જાતના ભારવાળા તાલ મૂકી હિંડોલ પાડવાની રીતને હીચ કહે છે. હીચથી ગરબીની સરલતા અને શાન્તિ મટી જઈ તેને સ્થાને કંઈક ભાવખિલાવમાં ઓર જ મસ્તી પ્રગટે છે. રાસડામાં આરોહ અવરોહ વધારે ચોક્ખા હોઈ ગીતની ગતિ વધારે તરંગમય અને તેથી મદભરી ને મનોહારી બને છે.

યૌવના

મનુષ્યની રસિકતાએ જન્મ દીધેલી સુંદર કલાઓ રૂપ પુત્રીઓમાંની કાવ્યકલા એક છે. પોતાની ખીજા બહેનોથી તેનું વ્યક્તિત્વ અળગું છે, છતાં કાંઈ કાંઈ વેળા ભગિનીઓનું સામ્ય વધારે ખીલી આવે છે. સંગીતકલા સાથેનો કાવ્યકલાનો આ નિકટ સમ્બન્ધ સહુને સુવિદિત છે. કેટલાંક કાવ્યો ભાગ ૧લામાંનું આવણી અમાસ નામનું કાવ્ય કાળમીટની ગુફાના જેવી તેની ઘેરી રેખાઓને લીધે, અને તાદાત્મ્ય નામનું કાવ્ય આરસની પ્રતિમાઓના જેવા લાલિત્યના ભાવને લીધે, શિષ્પકલાના જેવો

કંઠક આભાસ આપે છે. ડા. હરિ હર્ષદ ક્રુવનું ચિત્રકાવ્ય અને તે ઉપરની નવલરામભાઈની ટીકાથી ચિત્રકલા સાથેનું પણ કાવ્ય-કલાનું સગપણ સાહિત્યના અભ્યાસીઓને જાણીતું છે. આ કાવ્ય તથા આ સંગ્રહમાંનાં સૌભાગ્યવતી અને રાજવીર એ બે કાવ્યો કાવ્યકલા અને ચિત્રકલાનું સહોદરપણું દાખવનારાં—જો કે ડા. ક્રુવના કાવ્યથી ભિન્ન પદ્ધતિનાં ચિત્રકાવ્યો છે.

આમન્ત્રણ

એક લોકગીતમાંથી આ કાવ્યનાં ક્રુવચરણો ઉપાડી લીધેલાં છે.

આંસુના ભેદ

સીંજતિનો પ્રશ્ન ચર્ચાતું The Princess અથવા રાજ કુમારી એ નામનું સ્વર્ગસ્થ ઇંગ્રેજ રાજકવિ લોર્ડ ટેનિસને એક કાવ્ય લખ્યું છે. ત્હેમાંના એક હૃદયભેદી ગીતનું રસગ્રાહી ભાષાન્તર કરવાનો આ કાવ્યમાં પ્રયત્ન છે.

અમથી=નાહક, કારણ વિના.

પ્રાતઃસરી=પ્રભાતને સમયે વગાડેલી વેણુ.

ભ્રમવાહી=ભ્રમણા ઉપજવતા.

સાખ=સાક્ષી.

સારસનો શબ્દ

મહી નદીના મુખથી થોડેક ઉપલાણે તે નદીને કિનારે ગામ્બીરા નામે એક ગામડું છે. ગુજરાતની લીલી કુંજની કિનાર ઉપર એકાન્તમાં તે આવેલું છે. સૃષ્ટિની સુંદરતા અને મનુષ્યની સાધુતાનો યોગ ધન્ય સ્થલોએ જ માત્ર હોય છે, અને ત્હેવાં સ્થલ તીર્થ કહેવાય છે. આ સ્થલ એવું હતું. સર્જન મિત્રની યાત્રાએ ત્યાં જવું થતાં ત્યાંના સુંદર પ્રદેશની અને વધુ સુંદર સન્ધ્યા સમયની જે છાપ હૃદયે ઝીલી તે વાણીમાં ઉતારવા આ કાવ્યમાં પ્રયત્ન છે.

પણ એ તો સ્પષ્ટ જ છે કે વૈશાખની શાન્ત અને ખુલી સંખ્યા નીતરી નીતરી અન્તે હેમાંથી ચંદની ખીલે છે એનો અનુભવ ઊડા અને થોડેબણે અંશે અકથ્ય છે.

લમગીત

સીતારામનાં બાણુ : એક બાણુ, એક વચન, એક જ પત્ની : એ ત્રણ ઉક્તિઓ શામચન્દ્રજી વિશે સુપ્રસિદ્ધ છે.

વામનજી શી વેદી = ન્હાની વેદી રચાશે તો એ આખા જ્ઞાનાં-ડને તહેની ધૂમ્ર ભરશે. વામન રૂપમાંથી વિરાટ થઈ વિશ્વ બધું માપી લીધું એ કથા જાણીતી છે.

સૌભાગ્યવતી

સ્વામીવ્રત શી અવિચલ વિ. = સ્વામીના વ્રતના જેવી અડગ ઉમરાની જે શિલા તહેના પગથાર ઉપર તે સૌભાગ્યવતી ઉભી હતી. આપણા લમ્પવિધિમાંની એક ક્રિયા અશ્મારોહણ એટલે શિલા ઉપર ચઢવાની છે. ચોરીના ઉત્તર ભાગમાં એક શિલા સ્થાપી તહેના ઉપર કન્યાનો જમણો પગ ચૂકાવી નીચેનો મન્ત્ર વર લણે છે :

આરોહમમશ્માનમશ્મેવત્ત્વંસ્થિરામવ.

આશા ઇષ્ટની વિ. = પત્નીરૂપ જે આશા તહેને પોતાનો ઇષ્ટ પદાર્થ જે પતિ તે મળ્યો : ને મુમુક્ષુરૂપ જે પતિ તહેને પોતાની પ્રેમ ને શ્રેય વસ્તુ મુક્તિરૂપ જે પત્ની તે મળી.

પુનર્લમ્

પુનર્લમ્ = પુનઃ + લમ્ = ફરીથી લમ્. કોનું ? આ કાવ્યમાં એનાં એ જ પતિપત્ની—એક જ દમ્પતીનાં ફરીથી લમ્પની વાત છે. લમ્પતિથિના ઉત્સવની વેળાએ ફરીથી લમ્પવ્રત લેવાની કથા આ કાવ્યમાં છે. જુઓ કડી ૧૦ મી.

લક્ષ્મીતાત = લક્ષ્મીજીના પિતા, સાગર.

છે યાદ તે વર કથા વિ. પુરાણવાર્તા એવી છે કે લક્ષ્મી-જીનાં નારાયણ ભગવાન સાથે એ વાર લગ્ન થયાં હતાં. જે તીર્થમાં લક્ષ્મીજીની માળાઓ વેરાઈ હતી તે તીર્થનું નામ શ્રીમાળ, અને ત્યાંના વતની તે શ્રીમાળી. સહુ શ્રીમાળીઓનાં કુળદેવતા લક્ષ્મી-નારાયણ છે. તેથી શ્રીમાળી બ્રાહ્મણોમાં લગ્ન વેળા આઠ મંગળ કરવાનો આજ પણ ચાલ છે.

ગોપનાથ: ખંભાતનો અખાત અને આરબી સમુદ્રને જુદી પાડનારી ભૂશિર ઉપર એ નામના મહાદેવનું મ્હોટું શિવાલય લાવ-નગર રાજ્યમાં છે. એમ કહેવાય છે કે એ મહાદેવની સ્થાપના શ્રીકૃષ્ણે કરી હતી. નરસિંહ મહેતાએ પોતાની ભાભીના મ્હેણા ઉપરથી વન જઈ સાત દિવસ સુધી જેમનું તપ કીધું હતું તે એ મહાદેવ. જુઓ પ્રેમાનન્દ કૃત મામેરું, ક. ૧ લું. એ શિવજીનું નામ ગોપનાથ, તથા ગોપનાથ શબ્દનો ધાત્વર્થ વિચારતાં શ્રી કૃષ્ણ અર્થ પણ થાય છે. તેથી શિવ ને વિષ્ણુને એક જ સ્વરૂપ આ કડીમાં લેખ્યા છે, અને તેને લીધે જ સાગરની જે ભવ્ય જગતબોધક બંસી ત્યાં નિરન્તર વાગ્યાં કરે છે તેને વગાડતા ગોપ-નાથને કહ્યા છે. જુઓ સરસ્વતીચન્દ્રમાંના વચન: ‘શિવ વિષ્ણુ એક સ્વરૂપ, અન્તર નવ ગણશો.’ ‘જગતને કહેજો રે હરિહર એક જ છે.’ રામચન્દ્ર અને શ્રીકૃષ્ણના એવા જ એકમેવાદ્વિતીયમ્-પણા વિશે જુઓ દયારામભાઈનો હનુમાન ગરુડ સંવાદ. વળી શ્લોક છે:

યં શૈવાઃ સમ્પ્રપાસતે શિવ ઇતિ, બ્રહ્મેતિ વેદાન્તિનો,

બૌદ્ધા બુદ્ધ ઇતિ, પ્રમાણપટ્તવઃ કર્તેતિ નૈયાયિકાઃ;

અર્હંભિત્યથ જૈનશાસનરતાઃ, કર્મેતિ મીમાંસકાઃ,

સોડ્યં વો વિદવાદ્ વાંછિતફલં ત્રૈલોક્યનાથો હરિઃ.

શેખી શમી વિ.: સંભવામિ યુગે યુગે.

ગીતા અ. ૪, શ્લોક. ૮.

નારાયણે કર વિશે વિ.: સાગરમન્થનને સમયે લક્ષ્મીરત્ન પ્રાપ્ત થયા પછી નારાયણ ભગવાને ત્હેમની સાથે લમ કર્યું તે વેળાના ચાર મંગળ લક્ષ્મીજીને કર વિશે રાખીને તે રૂપાં હતા. એ ઉપરથી શ્રીમાળી બ્રાહ્મણોમાં પણ આદર્શના ચાર મંગળ કન્યાને તેડીને ફરવાનો પૂર્વે ચાલ હોતો.

વૈશાખ માસ મુખ્યશુક્લ=ઉજળા મુખનો વૈશાખ માસ, એટલે વૈશાખ મહિનાનો શુક્લ પક્ષ.

વર્ધમાનપુરી

વર્ધમાનપુરી=વઢવાણ શહેર.

પુરાણ પુરી: વળા અને વઢવાણ, પછીથી પાટણપુર વશ્યું. અણહિલપુર પાટણથી પણ વર્ધમાનપુર પ્રાચીન અને વલ્લભીપુરની વેળાનું છે.

તુજ દેવપુત્રની મુજ એ સેવા=ત્હારા દેવ જેવા પુત્રે કરેલી મ્હારી એ સેવા.

ઉજ્જૈન નદી કાતરો તટે વિ. સાખરમતી નદીના ઉજ્જૈન જોડાં વાંધાંઓને કિનારે સાદરે કેટલાંક વર્ષો ઉપર હું હતો ત્યાં આ કાવ્ય લખ્યું હતું.

રાજસતીના વાસ: રાણક દેવડી વર્ધમાનપુરના ભોગાવામાં સતી થઈ હતી, હજી પણ વઢવાણના ભોગાવાને તીરે એ સતીની મ્હોટી હાલતી ઉભી છે.

તાતમાતા=મ્હારા પિતાનો જન્મ વર્ધમાનપુરમાં આજથી લગભગ ૯૦ વર્ષ ઉપર થયો હતો: ઈ. સ. ૧૮૨૦ માં જન્મેવારી માસની ૨૧ મી તારીખે.

વિલાસની શોભા

સમસ્ત સ્ત્રીજાતિના ત્રણ વિભાગ કરવામાં આવે છે; કન્યા, સૌભાગ્યવતી અને વિધવા. એ ત્રણે વર્ગના ધણાએક પ્રશ્નો એવા

છે કે લેમનાં કારણોને કાઢ એક બિન્દુમાં સંકીર્ણ કરીએ તો તે એક સ્નેહશૂન્યતામાં આવી સમાય. રસ, સૌન્દર્ય, વિલાસ બીજે સ્થળે શોધતાં નહીં જડે; પણ સ્નેહને પુણ્યમન્દિરે જ એમના અખંડ વાસ છે: એ આ કાવ્યમાં વિકાસતું સૂત્ર છે.

કથા એવી છે કે હાવનારૂપે પૃથ્વીલોકથી ત્રણ યૌવનાઓ આકાશે ચઢી, અને પોતપોતાને રુચતાં સ્વરૂપ લઈ ચન્દ્રિકામાં રમવા લાગી. વરમાળના જેવી સ્વર્ગગંગાનું રૂપ કુમારીએ લીધું; ખીલતી ચન્દ્રકળાનું રૂપ સૌભાગ્યવતીએ લીધું; ને સમાધિસ્થ સમી સ્થિર છતાં પલકે પલકે પલકી જતી, ત્હોં ચે જાંખી પ્રકાશતી, તારિકાનું રૂપ વિધવાએ લીધું; અને ત્હાં એકાન્તને તીરે ઉરના પડદા ઉઘાડી અન્તરની વાંછનાઓ પરસ્પર કહેવા લાગી. એ સહિયર-વાર્તા પછી તે ઉપરથી ઉપજતા કેટલાક વિચાર છે.

સ્ત્રીજાતિના અનેક પ્રશ્નોમાંથી, મહત્વનો પણ, એક જ પ્રશ્ન આ કાવ્યમાં તો ચચાયા છે.

કડી ૧૧ મી. સખીઓ ગાતી જતી તેમ તેમ લેમના દેહના હાવભાવ પણ તે ગીતને અનુરૂપ થતા હતા.

કડી ૧૨ મી. નીચું નિહાળી વિ.: નીચું જોઈ સખીઓ ભણી તીરછી નજર કરવાથી લેના મુખનો પ્રકાશ જંખવાતો, પણ તેથી લેની દેહલીલા વિશેષ ખુલતી.

કડી ૧૩ મી. કલાપીના મિત્ર અસ્ત કવિએ રચેલું વિલા-વરી સ્વપ્ન નામનું એક સુંદર કાવ્ય કેટલાંક વર્ષો ઉપર છપાયું હતું. તે કાવ્યમાંનો એક ખંડ કવિએ ‘હો ! રમતાં રહ લાગી રાણીને’ એ ગરબીમાં ઉપાજ્યો છે. પણ ધીરે ધીરે આગળ ચઢતાં ચઢતાં ભાવ અને કલ્પનાનાં પૂર એટલાં ભરવેગ વહેતાં થયાં કે એ ગરબીના કાંઠાઓને તોડવા લાગ્યાં. ધ્રુવપદ ખરી પજું, પ્રત્યેક ચરણને અન્તે આવતો સબ્ય પ્રચારનો ‘રે’ પલટાઈ ચરણના અંગમાં સમાઈ ગયો, અને એવાં છન્દવિવેકનાં બન્ધનોની પાળો લાગી

જર્ઘ એ ગરબીનું એક નવીન જ હન્દસ્વરૂપ, પ્રતાપી, કૂંદતું, ભરતીનાં મોજાં પેઠે ગર્જનું ને ઉછળતું, કવિના હૃદયમાંથી જન્મ્યું. એ નવીન ઢાળ અહીં સ્વીકારી આ કાબ્જની ત્રણે સખીઓની ઉક્તિમાં વાપર્યો છે.

હન્દોનાં સ્વરૂપ ક્યારે બદલવાં જોઈએ, અને કેમ બદલાય છે એ કવિના મનોવ્યાપારની ઉંડી અને અગોચર કથા આ ઉપરથી રસશાસ્ત્રના અભ્યાસીઓને ચોક્કસ દરજ્જે સ્હમજાશે. નવીનતાને ખાતર જ કવિઓએ હન્દવિપર્યય કરવાના નથી, તેમ જ નવીનતાને ખાતર જ હન્દવિપર્યય સહ થાય છે એમ કહેવું એ અન્યાયી છે: એ બન્ને વાતો ધ્યાનમાં ઉતારવા આવા ઇતિહાસો વિચારવા જેવા છે.

‘હો! રમતાં રહ લાગી રાણીને’ એ ગરબી ઉપરથી ઉપજેલા આ ઢાળનું હન્દ:શાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ ખીજી રીતે એ સરલ ને સાદું પૃથ-કરણુ થઈ શકે એમ છે. ગુજરાતી પિંગળમાં બાવીશ અક્ષરના અક્ષરમેળ બાવીશા સવૈયા જાણીતા છે, એ આ ઢાળનું શુદ્ધ બન્ધા-રણુ માની શકાય. તે સવૈયાને માત્રામેળ ક્યેં, તહેમાં એ કુહાંક કુહાંક, માત્રાઓ વધાર્યે પણ આ ઢાળનું રૂપ સાધી શકાશે.

કરુણુ, શૃંગાર તથા વીર રસમાં આ બાવીશા સવૈયાનો ઢાળ સચોટ વાપરી શકાય એવો છે. તેથી આ ઢાળનું ભવિષ્ય આશા-ભર્યું ને ઉજળું લાગે છે.

કડી ૧૪ મી. એ વૈજયન્તી માળ=મન્દાકિનીની દેહ જેવડી જ મ્હોટી માલા. એ વિશાલ માલામાં શરીરભાગ ઢંકાયેલો હતો તેથી દેહરેખા તરીકે એ માલા જ દૃષ્ટિને દેખાતી.

કડી ૧૮ મી. નેનનું કિરણુ વિ.: આંખનું કિરણુ ફરી ફરીને અન્તે પાછું આવી આંખમાં વિરામે: તેમ મ્હારી એ મનની આશાઓ અને કલ્પનાઓ ફરી ફરીને પાછી મનમાં જ વિરામશે કે શું?

એ છાળની પેઠે આવે ને જાયે:

માત્રાસ્પર્શાસ્તુ કૌતિય ! શ્રીતોળ્લસદુઃસદાઃ
આગમાપાયિનોઽનિત્યાસ્તાંસ્તિતિશ્ચ ભારત !

ગીતા અ. ૨, શ્લો. ૧૪.

કડી ૩૩ મી. સંસારને સર અમૃત વિ.: મહાત્મા ભર્તૃહરિએ
શંકા મૂકી છે કે:

ન જાને સંસારઃ કિમમૃતમયઃ કિં વિષમયઃ

દ્વન્દ્વના સિદ્ધાન્તથી એ શંકાનું સ્વરૂપ બદલી, નિવારણ કરી,
એ દ્વન્દ્વમાંથી મુક્તિમાર્ગની સૂચના આ બે ચરણમાં છે.

કડી ૩૬ મી. શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતામાં કર્મ, અકર્મ અને વિકર્મ
એવા કર્મના ત્રણ પ્રકાર કહ્યા છે. તેવી જ રીતે મનુષ્યની પણ સદસદ્
વૃત્તિઓ પારખી તેમના, દૈવી અને આસુરી એ બે જ નહીં પણ, ત્રણ
વર્ગ કરવા બેધએ. પુણ્ય કે પાપમાં રીટા બની લીન ન થયા હોય,
જેની પ્રવૃત્તિની એક દિશા સ્પષ્ટ થઈ ન હોય એવા ઉભય દિશામાં
હીંચકા ખાતા મનુષ્યોનો, ગ્રીક ફિલસુફ એરિસ્ટોટલ જેને Incon-
tinent કહે છે તેવો, ત્રીજો વર્ગ સ્વીકારવો બેધએ છીએ. અવ
લોકન કરતાં મૃત્યુલોકમાં માનવીનો મોટો ભાગ એ ત્રીજા અસ્થિર
વર્ગનો જ જણાશે.

ઇંગ્લાંડના કુલવાસ

મિસિસ હિમેન્સના Homes of England નામના
કાવ્યનું આ ભાષાન્તર છે.

વસન્તોત્સવના અર્પણના કાવ્યનો અને આ કાવ્યનો ઢાળ
એક જ છે. હરિણી વૃત્તનો પહેલો ચિત્ર મૂકી દઈ, ખીજા ચિત્રને
બે અક્ષર આગળ લાવવાથી તે છન્દનું ગાન વિશેષ રુચિકર અને
ઉદ્ઘાસભરું થાય છે. એટલું કાંધા પછી એ અક્ષરમેળ હરિણીને
માત્રામેળ કરી, હ્રેમાં એ ક્ષ્યાંક ક્ષ્યાંક ચરણના આદિમાં અને
અન્યત્ર માત્રાઓ વધાર્યાથી આ ઢાળ બને છે.

સ્વદેશની દાઝ

Breathes there a man with soul so dead
એ ચરણુથી શરુ થતા કાદમ્બરીકાર કવિ રફોટના સ્વદેશની
દાઝથી ઉભરાતા એક સુવિખ્યાત કડવાનું આ કાવ્ય ભાષાન્તર છે.

રાજયુવરાજને સત્કાર

ના૦ જ્યોર્જ પ્રિન્સ ઑફ વેલ્સ જે વેળા હિન્દની મુસાફરીએ
આવ્યા, અને મુંબઇ ઉતર્યા તે વેળા તે નગરીના રહાંજ વર્તમાન.
નામના દૈનિક પત્રમાં તા. ૮ મી નવેમ્બર ૧૯૦૫ ના રોજ આ
કાવ્ય છપાયું હતું.

અતિથિને દેવ સમ વિ. : અતિથિદેવો ભવ; તૈતરેય ઉપનિષદ.

ગયા જમાનામાં વિ. : ના૦ સાતમા એડવર્ડ શહેનશાહ
પ્રિન્સ ઑફ વેલ્સ તરીકે ઇ. સ. ૧૮૭૫ ના નવેમ્બરની ૮ મી
તારીખે હિન્દની મુસાફરીએ આવ્યા હતા.

પ્રભાતનો પ્રભાકર વિ. : હિન્દના ઇતિહાસમાં દીપતી યુવ-
રાજમાલામાંથી યુવરાજની એક જોડલી તરી આવે છે. રામ-
ચન્દ્રજીએ યુવરાજ અવસ્થામાં જે મહાપરાક્રમ કીધાં હેમનું યશોગાન
તે રામાયણ; અને કપિલવસ્તુના યુવરાજ સિદ્ધાર્થે જે મહાપરાક્રમ
કીધાં હેમનું પરિણામ જગતમાં ઔદ્ધ ધર્મની સંસ્થાપના. આખી
દુનિયાના ઇતિહાસમાં યુવરાજની આવી જોડી નથી.

દુનિયાની પાર્લમેન્ટોની વિ. : આજને સમયે યુરોપ અમે-
રિકામાં, અને ધરાન, તુર્કસ્તાન, જાપાનમાં જ્યાં જ્યાં રાજની
સત્તા ઉપર પ્રજાએ પસંદ કરેલી પાર્લમેન્ટોનો અંકુશ છે
ત્યાં ત્યાં રાજ્યબંધારણ ઘડતાં બ્રિટિશ ટાપુઓના નમુનેદાર
રાજ્યબંધારણનું અનુકરણ કરવામાં આવ્યું છે. એ બંધાર-
ણને Limited Monarchy કહે છે. કેટલાક દેશોમાં રાજ
Monarchy કહાડી નાંખી ફક્ત પ્રજા જ રાજ્ય કરે છે, એવા

રાજ્યબંધારણને પ્રજાસત્તાક રાજ્ય-Republicanism કહે છે. ફ્રાન્સ, સ્વિટઝરલેન્ડ, યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ વિ. રાજ્યોમાં એવી જાતનું બંધારણ છે. પણ એ બંધારણે ઊદ્ભવના રાજ્યબંધારણનું રાજ્ય વિનાનું રૂપાંતર ગણી શકાય: જો કે પ્રાચીન રોમ અને ગ્રીસમાં એવાં બંધારણ હતાં. એટલે ઊદ્ભવની પાર્લામેન્ટ તે લગભગ બધી વર્તમાન પાર્લામેન્ટોની દાદીમા છે એમ કહીએ તો ખોટું નથી.

ભૂતરત્નાકરનારત્નશોધક=પ્રાચીન શોધખોળ કરનાર ઝવેરીઓ.

પ્રજાઓની માતામહી વિ.: પૃથ્વી ઉપરની સહુ મહાપ્રજાઓમાં વૃદ્ધમાં વૃદ્ધ પ્રજા આર્યાવર્તની આર્ય પ્રજા છે. એનો ઇતિહાસ બહુ વિશાલ અને બોધક છે.

ધર્મના ભર્ગ રાજર્ષિ અકબરની: સામાન્યતઃ અકબર નામથી ઓળખાતા ઉદારચરિત મુગલ શહેનશાહનું નામ જલાલુદ્દિન હતું. જલાલુદ્દિન શબ્દનો અર્થ જ જલાલ + ઉદ્દ+દિન = ધર્મનો ભર્ગ થાય છે. અકબરનો અર્થ મહાન્ the Great છે; અને સિકંદર, પીટર, ઓલફ્રેડની પાછળ જેમ the Great લગાડવામાં આવે છે તેમ બાદશાહ જલાલુદ્દિનના નામ પાછળ અકબર શબ્દ અસલ તો લગાડવામાં આવેલો. એ શહેનશાહને એકને જ હિન્દના ઇતિહાસમાં એ પદ મળેલું છે, અને એ પદધારી એ શહેનશાહ અનન્ય રહેવાથી વખત જતાં જલાલુદ્દિન અને અકબર પર્યાય શબ્દો થયા.

‘સત્ય, શાન્તિ, સ્નેહ અને ન્યાય’: કવિ ટેનિસને ઉત્તરાવસ્થામાં અકબરનું સ્વપ્ન એ નામનું એક કાવ્ય લખ્યું છે, તેમાંથી એ ચરણ લીધેલું છે. અકબરનું સ્વપ્ન રાજ્ય કરવાનું, કે રાજ્યયોગ કરવાનું માત્ર ન હતું, પણ પરસ્પરમાં લગ્નો આદરી બન્ને પ્રજાઓનો પ્રજાયોગ સાધવાનું હતું: ધર્મની તિતિક્ષા કે ઔદાર્ય માત્રનું જ ન હતું, પણ ઉભયનું તારતમ્ય કહાડી બે ધર્મોનો ધર્મયોગ કરવાનું હતું. એ મહાત્માનું સ્વપ્ન તો હજી ઇતિહાસમાં અદ્વિતીય અને અસિદ્ધ જ રહ્યું છે.

જેવું વાવશે ત્હેવું લણુશે: બાઇબલ, ગેલેશિયન્સ, અ. ૬ ઋ. ૭.

હિન્દ પાડેશીને આત્મવત્ સ્હાશે ને? Love thy neighbour as thyself: બાઇબલ, લુક, અ. ૧૦, ઋ. ૨૭. અને આત્મવત્ સર્વ મૂતેષુ: મહાભારત: એ એ ઋચાઓના મિશ્રણથી આ પદ રચાયું છે.

શાહમૃગની નિષ્કલંક ત્રિવલ્લી કલગી વિ.: નામદાર પ્રિન્સની કલગી—Crest—શાહમૃગનાં ત્રણ સફેદ પીંછાની છે, અને ત્હેમનું જીવનસૂત્ર—motto—‘I serve’ છે. એ બન્ને ઇ. સ. ૧૩૪૬ માં કેસીના યુદ્ધમાં તે વેળાના પ્રિન્સ ઑફ વેલ્સે બાહીમિયાના રાજ પાસેથી રણક્ષેત્ર ઉપર જતી મેળવ્યાં છે.

દેવઉડી એકાદશી વિ.: કાર્તિકી શુક્લ એકાદશી. પ્રિન્સ મુંબઈમાં ઉતર્યા તે પ્હેલાં એકાદ એ દિવસ ઉપર જ એ એકાદશી વીતી હતી.

આખે હયાત=અમૃત. એવી કથા છે કે મહાન સિકન્દર જ્યારે એશિયામાં ઉતર્યો તે પ્હેલાં ત્હેણે અમૃતના ઝરા વિશે સાંભળ્યું હતું, અને પોતાના એશિયામાં વાસ દરમિયાન એ ઝરણુની શોધ કરેલી. એમ પણ કહેવાય છે કે એ ઝરણુ ત્હેને જડેલું, પણ ત્હેના તટવાસી અમૃત પીધેલા એક મનુષ્યની દુઃખી દયાજનક સ્થિતિ નિરખી પોતે એ ઝરણુમાંથી અમૃતપાન ન કરીયું, અને એમને એમ જ ત્હાંથી વળી આવ્યો.

હંગીના પરજાયા

મુંબઈના Students Brotherhood મંડળે ઇ. સ. ૧૯૦૬ માં જાપાવેલા Select Hymns નામના પુસ્તકમાં ૧૦ મા પાને જાપેલા નીચલા સ્તોત્રનું આ ભાષાન્તર છે.

There are moments when life's shadows
Fall all darkly on the soul,
Hiding stars of hope behind them
In a black impervious scroll:

When we walk with trembling footsteps,
 Scarcely knowing how or where
 The dim paths we tread are leading,
 In our midnight of despair.

Stand we firm in that dread moment,
 Stand we firm, not shrink away;
 Looking boldly through the darkness
 Wait the coming of the day;
 Gathering strength while we are waiting
 For the conflict yet to come;
 Fear not, fail not, light will lead us
 Yet in safety to our home.

Firmly stand though sirens lure us,
 Firmly stand, though falsehood rail,
 Holding justice, truth and mercy,
 Die we may, but cannot fail.
 Fail! it is the word of cowards,
 Fail! the language of the slave;
 Firmly stand, till duty beckons,
 Onward then, even to thy grave.

પ્રેમનો સંચાર

એક બંગાલી લજનનું આ ૫૬ લાખાન્તર છે.

ગિરનારને ચરણે

૪. સ. ૧૯૦૪ ના એપ્રિલના પાછલા અને મેના આગલા
 લાગમાં મહારા એક પરમ મિત્ર સાથે કાઠિયાવાડમાં મહારે મુસાફરી

થઈ હતી. તે વેળા અમે ગિરનારની યાત્રા કીધી હતી. પ્રથમ દર્શને તો ગિરનાર આકર્ષક ન લાગ્યો; પણ જ્યારે પર્વત ઉપર અમે ચઢ્યા, અને એ દિવસ ઉપર રહ્યા ત્યારે તો પરમાનન્દ થયો.

જૂનાગઢથી ગિરનાર જતાં માર્ગમાં એક મોટી શિલા પડેલી છે, અને તેના રક્ષણને માટે ઉપર રાજ્ય તરફથી છત્રી ચણવામાં આવી છે. એ શિલા ઉપર દેવાને પ્રિય રાજર્ષિ અશોક દેવની ચૌદ આજ્ઞાઓ કાતરેલી છે. એ શિલાના દર્શનનું આ કાવ્ય છે.

લેતા વિરાટ પગલાં વિ.: સારા જગતની, અને પ્રાચીન અર્વાચીન ઇતિહાસની કથાઓમાં વિરાટ પગલાં ભરતો આત્મા વિચરતો હતો.

ધર્મગોપ્તા=ધર્મના રક્ષક. ઐટિહાસિક ઇતિહાસમાં આઠમા હેનરી રાજાને Defender of Faithનો ઇતિહાસ મળ્યો હતો; તે આજ સુધી ત્યાંનાં સહુ રાજાઓનો વંશપરંપરા ભોગવે છે.

૭ મી કડીનો સાર એવો છે કે સુક્ષ્મના સન્દેશ સ્થૂલમાંથી આપણે શું સુણતા નથી? સુણીએ છીએ જ. સ્થૂલ તે પાર્થિવ નયને વંચાતો લખેલો શબ્દ છે, અને સુક્ષ્મ તે મહીનો અર્થ છે. કાલિદાસ કહે છે કે ઉમામહેશ જેવાં વાણી ને અર્થ સંલગ્ન છે, Sermons in stones, and books in running brooks, શિલાઓમાં ધર્મોપદેશ અને વહેતાં ઝરણામાં શાસ્ત્રો, એવી મહાકવિ શેક્સપિયરની ઉક્તિ પણ સુપ્રસિદ્ધ છે.

ઇતિહાસવાહી પ્રભુ=ઇતિહાસના વહેણમાં વહેતા પ્રભુ.

તે સિન્ધુના જલ તણી વિ.: ‘જલધિજલદલ ઉપર દામિની દમકતી’ કાન્તના મનોહારી શંકરાબરણુમાંના એ ચરણ ઉપરથી.

ગિરિમાળની હિમલૂમિ=હિમાલયની પર્વતમાળાનો પ્રદેશ. જે ઓળંગી બૌદ્ધ સાધુસાધ્વીઓ ચીન જાપાન અને તે દેશોની ચે પેલી પાર ઉતર્યાં.

સુભગરાધવપાદ=રામચન્દ્રનાં પગલાંથી સુભગ બનેલી.

વીરવીરી: અશોકનાં પુત્ર અને પુત્રી, કુમાર મહેન્દ્ર અને કુમારી સંધમિત્રા.

રાજર્ષિ અશોક: મનુષ્ય એટલે જ ગુણદોષનું પુતળું; ને અશોક દેવમાં, તેમ જ જલાલુદ્દીન અકબરમાં, પણ દોષ હતા. છતાં ભારતખંડના કે સારી દુનિયાના ઇતિહાસમાં એ રાજર્ષિઓની જોડી મહાદુર્લભ છે. સેન.પતિ, રાજનીતિવેત્તા, મહારાજ્યોના સ્થાપનાર અને ધુરન્ધર, પ્રજાના પરમ હિતૈષી, ઉદારભાવ, ધાર્મિક, તત્ત્વચિન્તક, સંસારસુધારક ધર્મસુધારક: આવા આવા ગુણોના નિધાન એમના જેવા રાજર્ષિઓ લોકસંઘને દુર્ભાગ્યે મનુષ્યની કથામાં અતિશય વિરલ છે.

૧૩ મી કડીનો સાર: સુન્દરીઓની બાહ્ય એટલા ઉપરથી આન્તર ભાવનાં અનુમાન કરતાં લાખ્યો રસશાસ્ત્રીઓ રચે છે; તેમ સ્થૂલનાં દર્શનમાંથી આન્તર ભાવના બીજા અનુમાન પણ હોઈ શકે. સરખાવો ૭ મી કડી.

સિન્ધુનીરે

એક બંગાલી ભજનનું આ લાખાન્તર છે.

વર્તમાન હિન્દના મહાભક્ત બાબુ કેશવ ચન્દ્રસેનના મંડળમાં બાબુ ત્રિલોકીનાથ નામે એકતારી હતા. એક વેળા કેશવબાબુએ અનીચ હૃદયભેદક પ્રાર્થના કરી; અને તે પ્રાર્થનાને અન્તે બાબુ ત્રિલોકીનાથે પે.તાનો એકતારો છોડી આ પદ તાત્કાલિક જોડી ગાયું હતું: એવી આ પદની કથા છે.

સ્તુતિનું અષ્ટક

પિતા! માતા! વિ:

ત્વમેવ માતા ચ પિતા ત્વમેવ, ત્વમેવ જન્મુશ્ચ સક્ષા ત્વમેવ;
ત્વમેવ વિશા દ્રવિણં ત્વમેવ, ત્વમેવ સર્વે મમ દેવદેવ.

ભાગવત, સ્કં. ૧૧.

(૧૧૪)

નયન શશિ ને સૂર્ય સરખું: સંશિસૂર્યનેનમ્.

ગીતા અ. ૧૧, શ્લો. ૧૯.

પ્રભો ! તું આદિ છે વિ.:

ત્વમાદિદેવ: પુરુષ: પુરાણસ્ત્વમસ્ય વિશ્વસ્ય પરં નિધાનમ્

ગીતા અ. ૧૧, શ્લો. ૩૮.

અમારા ધર્મનો વિ.:

ત્વમવ્યય: જ્ઞાતૃતત્ત્વમગોષ્ઠા.

ગીતા અ. ૧૧, શ્લો. ૧૮.

પિતા છે એકાકી વિ.:

પિતાસિ લોકસ્ય ચરાચરસ્ય, ત્વમસ્ય પૂજ્યશ્ચ શુભર્ગરીયાન્;

ન ત્વત્સમોસ્ત્યમ્યધિક: કુતોઽન્યો, લોકત્રયેવ્યપ્રતિમપ્રભાવ:

ગીતા અ. ૧૧, શ્લો. ૪૩.

અમ ઉર વિશે વિ.:

ઈશ્વર: સર્વભૂતાનાં હૃદયેષુઽનુન તિષ્ઠતિ

ગીતા અ. ૧૮, શ્લો. ૬૧.

તું આધેમાં આધે.:

તદ્દુરે તદ્દન્તિકે; ધર્શોપનિષદ, ઋ ૫.

નમું કોટી વારે વિ.:

નમો નમસ્તેઽસ્તુ સદ્વક્તૃત્વઃ, પુનશ્ચ ભૂયોઽપિ નમો નમસ્તે.

ગીતા અ. ૧૧, શ્લો. ૩૯.

અસત્યો માંડીથી વિ.;

અસતો મા સદ્રમય, તમસો મા જ્યોતિર્ગમય, મૃત્યોર્માઽમૃતં ગમય.

થતું જે કાયાથી વિ:

કાયેન વાચા મનસેન્દ્રિયૈર્વા, બુદ્ધયાત્મના વા પ્રકૃતિસ્વભાવાત્,

કરોમિ ચદ્યચ્છકલં પરત્સ્મૈઠ, નારાયણાયેતિ સમર્પયામિ.

ક્ષમાપનસ્તોત્ર.

અનુક્રમણિકા

ગાથાગણનાં પાન

કાવ્ય	પાનું
અદ્ભુત સુન્દરતા ...	૩૦
આપણી લક્ષ્મિતિથિ ...	૪૬
આમન્ત્રણ ...	૩૨
આંસુના બેઠ ...	૩૪
ઇંગ્લાંડના કુલવાસ ...	૬૪
એ દિવસે! ...	૩૩
એ રત ...	૨૩
ક્રોધલ ...	૬૩
ગિરનારને ચરણે ...	૬૧
ગીત ...	૪૧
જલ ...	૮૫
હિંદીના પડછાયા ...	૮૪
જોગીઓનાં બાલ ...	૬૦
ઝીણા ઝીણા મેહ ...	૨૨
ધર્મરાયના પાર્ષદને વિદાય ...	૮૭
નયણાંની ધાર ...	૨૧
પુનર્લગ્ન ...	૪૬
પ્રેમનો સંચાર ...	૮૬
પહેલાં પગલાં ...	૮૩
લેહના પ્રશ્ન ...	૧૬

(૧૧૬)

માફ કરજે, બાબા !	૩૫
મ્હાફ પારેતું	૩૭
ચૌવના	૨૪
રાજયુવરાજને સત્કાર	૬૭
રાજવીર	૭૬
ભ્રમગીત	૩૯
ભ્રમગીત	૩૯
વર્ધમાનપુરી	૪૮
વિશ્વાસની શોભા	૫૧
વિષયેન	૨૮
વીરની વિહાય	૮૧
વેણુ	૨૬
સારસનો શબ્દ	૩૮
સિન્ધુનીરે...	૯૪
સૌભાગ્યવતી	૪૨
રત્નતિલું અષ્ટક	૯૫
રવકેશની કાઝ	૬૬
હરિનાં કર્શન	૯૬
હુકમની વાત	૩૧

